

národní
úložiště
šedé
literatury

Metodika zjišťování autorů u šifer a pseudonymů v periodickém tisku

Řehák, Daniel
2015

Dostupný z <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-201288>

Dílo je chráněno podle autorského zákona č. 121/2000 Sb.

Tento dokument byl stažen z Národního úložiště šedé literatury (NUŠL).

Datum stažení: 23.04.2024

Další dokumenty můžete najít prostřednictvím vyhledávacího rozhraní [nusl.cz](http://www.nusl.cz) .

Metodika zjišťování autorů u šifer a pseudonymů v periodickém tisku

Daniel Řehák

Praha 2015

Tato metodika vznikla jako výsledek projektu DF12P01OVV011 „Bibliografie české literární vědy 1945-1960. Metodické aspekty a jejich aplikace v praxi“ z programu Ministerstva kultury ČR NAKI, řešeného v letech 2012-2015

Obsah

Obsah.....	2
1. Východiska a cíle	4
1. 1 Problematika.....	6
2. Pseudonym	7
2. 1 Různé typy pseudonymů	9
3. Šifra	14
3. 1 Definice pojmu	15
3. 2 Skupiny šifer	16
3. 3 Typy šifer – příklady	18
3. 3. 1 Šifry iniciálové	18
3. 3. 2 Šifry neiniciálové	19
4. Úrovně dešifrace	25
4. 1 První úroveň	26
4. 2 Druhá úroveň.....	27
4. 3. Třetí úroveň	27
4. 4 Čtvrtá úroveň.....	28
5. Dešifrace v bibliografii.....	29
5. 1 Autorská bibliografie.....	29
5. 2 Odkazová bibliografie	29
5. 3 Tematická bibliografie	30
6. Indicie kontra jistota.....	30
7. Třídění a zúžení kontextu	32
7. 1. Inverzní postup.....	33
7. 2 Příklady křížových dešifrací.....	34
8. Homonymita šifer a pseudonymů	38
8. 1 Jméno a identita.....	40
9. Skeny a vyhledavače	42
11. 1 Usebrání a zpřesňování údajů.....	43
12. Zápis informace.....	45
12. 1 Zápis do textového souboru	45
12. 2. Zápis do databáze	46
13. Závěr.....	48
14. Návrh okruhu uživatelů	49
15. Prameny.....	50
15. 1 Zdroje tištěné.....	50
15. 1. 1 Slovníky pseudonymů a šifer	50
15. 1. 2 Biografické slovníky	51
15. 1. 3 Bibliografie s dešifracemi	52
15. 2 Zdroje databázové	55
15. 3 Zdroje lístkové.....	55
15. 4 Archiválie k čs. publicistice	56
15. 4. 1 Soubory dotazníkové.....	56
15. 4. 2 Soubory spolkové.....	57
15. 4. 3 Jmenné spisovny	58
15. 4. 4 Soubory výstřižkové.....	59
15. 4. 5 Strojopisná lexikografie a bibliografie	60

Text metodiky oponovali:

Doc. Mgr. Robert Adam, Ph.D.

*Ústav českého jazyka a teorie komunikace, Filosofická fakulta Univerzity
Karlovy*

PhDr. Miloš Sládek, Ph.D.

Památník národního písemnictví

*Ústav dějin křesťanského umění, Katolická teologická fakulta Univerzity
Karlovy*

1. Východiska a cíle

Následující metodika byla sestavena pro potřeby bibliografie humanitních vědních oborů, konkrétně pro lepší orientaci a hlubší poznání literárních ohlasů v časopisecké a novinové recepci oborových témat, jako jsou literatura, divadlo, filosofie, výtvarné umění, hudba nebo film. Postupy v ní uvedené vycházejí především z letitých zkušeností s novinovou a časopiseckou retrospektivní excerpcí v bibliografickém oddělení Ústavu pro českou literaturu AV ČR a z archivního bádání pro potřeby biografie a lexikografie, které se vytvářely v téže instituci v posledních letech, zvláště v době řešení projektu NAKI. Závěry a východiska předkládané metodiky však nejsou omezeny na zpracováváný literárněvědný materiál, jenž byl pouze prvotním impulsem, usilují spíše o širší postižení dlouhodobě zanedbávané problematiky a jejího řešení k plné užitečnosti také pro další příbuzné obory.

Dosud se problematice šifer a pseudonymů v českém prostředí cíleně věnovali pouze dva badatelé. Prvním byl knihovník a lexikograf Antonín Dolenský (1884-1956), který je autorem dvou historicky prvních soupisů šifer a pseudonymů v české literatuře *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře* (Praha 1910) nebo *Slovník pseudonymů a kryptonymů v československé literatuře* (Praha 1934), které vznikaly v souvislosti s jeho úsilím o zpracování biografii významných kulturních pracovníků své doby. Druhým byl novinář Jaroslav Vopravil (1917-1977), završitel novodobého sběru šifer a pseudonymů, který se stal autorem dosud nejsoustavnější příručky *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře* (Praha 1973), která zahrnuje i výsledky předchozích dílčích výzkumů Jaroslava Kunce a Borise Mědíčka. Vopravilova celostní příručka však již od roku svého vydání pochopitelně značně zastarala. Práce těchto bibliografů a biografů se liší ve smyslu dvojdomosti dané problematiky, která se vždy dělí na sběr dat o současnosti a o minulosti. Relativně nejsnazší je pochopitelně sbírání údajů o současnicích na základě jimi vyplňovaných dotazníků, jak to praktikoval Antonín Dolenský ve svém *Kulturním adresáři ČSR* (1934, 1936). Daleko náročnější je však vytváření reprezentativního souboru pseudonymů a šifer pro minulá období, jak se o to pokusil ve své práci Jaroslav Vopravil, který k tomu účelu použil všechny dosavadní tištěné zdroje, tj. zdroje cca do roku 1970. V tomto případě totiž vždy hrozí velké nebezpečí závislosti na předchozích pracích, jejich omylech a chybách. Pro množství shromážděného materiálu totiž často není možné ověřovat a doplňovat všechny v minulosti uváděné informace získané leckdy osobním sdělením.

Vopravil řešil tento problém důsledným uváděním pramene zjištění pseudonymu nebo šifry na konci hesla souhrnným odkazem.

Jakkoli je problematika šifer a pseudonymů dlouhodobě známým problémem, zejména pak při tvorbě bibliografických katalogů a databází, nebyl v českém a – je-li nám známo – ani v zahraničním prostředí dosud podniknut pokus o metodický a kritický popis zjišťování pseudonymů a šifer soustředěným výzkumem a nikoli jen pouhým sběrem dat jako vedlejšího produktu bibliografie. Metodický popis dešifračního procesu chybí dokonce v závazných pravidlech pro vytváření lístkového katalogu časopiseckých excerpt české literární vědy, jak je sepsal Emanuel Macek ve své příručce *Bibliografie české beletrie a literární vědy* (Praha 1969). Je zvláštní, že i když tento přehled přináší popis tak významných inovací jako vytváření kontrolních dešifračních lístků přesně identifikujících místo dešifrace nebo „abecedního“ systému řazení nedešifrovaných záznamů, vůbec se nevěnuje postupu při dešifraci samé a kritické zhodnocení kvality případné dešifrace neuvažuje ani okrajově. Tato výrazná absence nepochybně souvisí s tím, že cílené dešifrace se vždy chápaly především jako průvodní jev časopisecké excerptce nebo knihovnické katalogizace a byly vlastně nepřímo ponechávány na rozhodnutí příslušného excerptora, aniž by tento měl k dispozici jiné možnosti než konfrontaci údajů v existujících příručkách či vlastní intuici. Řadu šifer lze sice identifikovat při běžné excerptci, tj. zejména v případech, kdy se v konkrétním periodiku v rámci téže rubriky střídá u článků stejného typu a tematického zaměření uvádění plného jména dané osoby a šifry, která na něj zřetelně odkazuje. Tento postup je sice při zpracování oborových bibliografií asi nejběžnějším způsobem dešifrace, avšak zdaleka jej nelze uplatnit ve všech případech. Jak vyplývá z bibliografických a lexikografických prací dosud zpracovávaných v Ústavu pro českou literaturu, inovace stávajících postupů je nutná, protože je potřeba vyvinout nástroje na odlišení správné a chybné dešifrace a pro kritickou práci s šifrovaným materiálem, aby nedocházelo při určování autorů k nahodilostem a nesprávnostem, jejichž pozdější opravy jsou velmi časově náročné. Jedině nové zhodnocení užívaných postupů, které zohlední též možnosti využití databázových systémů, s nimiž zmiňovaní badatelé neměli pochopitelně možnost pracovat, může vést k prohloubení našich znalostí o užívaných pseudonymech a šifrách, upřesnění a prohloubení známých informací či opravy zavedených chyb.

Konečně je třeba zdůraznit, že problematika šifer a pseudonymů se poslední dobou dostává do popředí v souvislosti s masovou digitalizací fondů novin a časopisů, které

provázejí diskuze nad zpřístupněním příslušných skenů mimo budovy knihoven a archivů na internetu. Snahy o celkové zpřístupnění kulturního dědictví obsaženého v periodikách 20. století však často naráží na ustanovení autorského zákona, který umožňuje volné zveřejňování textů až 70 let po smrti autora. Zde může odhalení autora skrývajícího se pod šifrou nebo pseudonymem poskytnout zásadní vodítko k identifikaci dotyčného původce, a tím i rozřešení otázky autorskoprávní ochrany daného dokumentu.

1. 1 Problematika

Z hlediska bibliografie a lexikografie představují všechny texty otištěné v novinách, časopisech a knihách, které nejsou podepsané vlastním jménem, závažný problém. Jde o otázku atribuce autora textu, která je tak či onak jedním z důležitých témat literární či historické vědy, a oborů příbuzných, které pro určení autorství textu využívají zejména přístupy založené na vnitřní kritice pramene, tj. zejména na jeho jazykové a stylistické či paleografické analýze. Tyto techniky však jsou časově poměrně náročné a vyžadují značné penzum odborných znalostí. Pro účely této metodiky je proto nebudeme uvažovat. U nejednoznačně podepsaných textů záleží totiž vždycky především na řádné autorizaci textu spolu s identifikací důvodů, proč text není podepsán vlastním jménem. Význam dešifrace pseudonymu nebo šifry spočívá především v identifikaci publicistů a profesních novinářů, to jest ve zpřesňování oborových znalostí o ohlasech v odborných periodikách a tedy v prohlubování historie příslušného oboru. Jde celkem zřejmě o vysoce odbornou problematiku, která je laiky skoro úplně opomíjena a odborníkům zase jakákoli přímá nebo nepřímá výzva k dešifraci komplikuje – zvláště časově – základní výzkum nebo dokončovací práce na doprovodných textech, jako je citování literatury nebo sestavování doprovodné bibliografie. Klíčový poměr mezi podepsanými a nepodepsanými texty v novinách a časopisech lze stanovit jen velmi obtížně, protože se tyto poměry liší jednak s ohledem na minulá a současná periodika, jednak s ohledem na zaměření příslušného periodika a (proklamovanou) odpovědnost jeho redaktorů za zveřejněné texty. Texty podepsané šifrou totiž v závislosti na sledovaném období tvoří někdy i více než 1/3 článkové produkce v novinách a časopisech, zejména v období před rokem 1945. Celkový výsledný poměr nedešifrovaných k autorizovaným záznamům může být například na materiálu Retrospektivní bibliografie české literatury 1770-1945, i když na jejím materiálu byla provedena řada cílených dešifračních výzkumů, vyjádřena poměrem 1 : 6. Je skoro jisté, že v žádném případě nelze

zjistit všechny šifry a pseudonymy v jakémkoli zvoleném periodiku. Této ideální mety nelze dosáhnout ani v případě, že je k dispozici redakční archiv příslušného periodika nebo vydavatelství, protože i interní materiály jsou pouze odrazem reality a mnohé z právě žitého se prostě nezapisuje, protože je to současníkům příliš zřejmé a samozřejmé. Pro badatele zkoumající daný problém s odstupem desetiletí či století však jde o údaje daleko obtížněji zjistitelné. Problematiku dešifrace dále výrazně komplikují významné historické přelomy často doprovázené devastací archivních dokumentů.

Problematika zjišťování autorství u jménem nepodepsaného článku v novinách nebo časopise se ve smyslu jednoduchého a srozumitelného třídění materiálu obvykle dělí na tyto základní kategorie:

- **PSEUDONYM**, charakterizovaný nahrazením vlastního jména buď jeho nápodobou, nebo alternativním slovním vyjádřením, nejlépe v nezkrácené formě
- **ŠIFRA**, charakterizovaná zkratkou jména nebo pseudonymu v podobě kombinace jednotlivých písmen, přičemž často jde o prosté iniciály či jejich variace
- **ANONYM**, charakterizovaný absencí podpisu na příslušném místě v časopise, vzhledem k extrémní složitosti zjištění autora jej jako specifikum neuvažujeme
- **KRYCÍ JMÉNO**, charakterizované cílenou záměnou jednoho vlastního jména za jiné. Jde o zvláštní skrývání vlastní identity užívané zvláště v dobách specifických kulturních perzekucí, jako byl rasový nebo politický útlak vybrané části společnosti, v této metodice se mu proto detailněji nevěnujeme

2. Pseudonym

V případě pseudonymu je autorská identita skryta přijatým či vymyšleným jménem nebo jakýmkoli jiným významovým slovem či slovním spojením v domácím nebo cizím jazyce. Podobnost jména a jmenného pseudonymu někdy způsobuje, že pseudonym není rozeznán, je považován za jméno a tak není podniknuta ani minimální snaha zjistit skrytou identitu autora. Pseudonym často vyjadřuje nějaký názor autora nebo jeho nepřímou

identifikaci podle povolání nebo původu, např. pomocí jiného rodinného jména nebo místa narození. V mnoha případech však mentální vazbu autora na jím zvolený pseudonym nelze vůbec rozeznat a motivace k jeho volbě zůstává skrytým tajemstvím autora. Mnoho pseudonymů představuje a vyjadřuje poetické alter ego autora, ale pseudonym nemusí být jen výrazem „romantické duše“ nebo „rozpolcené osobnosti“, v novinářské praxi, která se námi sledované problematiky týká nejvíce, slouží zejména k rychlé a úsporné identifikaci autora textu, neboť pro uvedení jména úplného nebývá dostatek prostoru. Pseudonymu bylo často též záměrně užíváno k zastření identity autora kvůli problematičnosti vyslovovaných názorů, zvláště pokud jsou radikální, kontroverzní nebo útočné. To se týká exemplárně třeba útočných satir nebo epigramů. Jeho další funkcí je však také zmnožení identity redaktora novin nebo časopisu, jehož jméno by se v periodiku obecně nebo i v jednotlivých číslech objevovalo až příliš často a tak autor podepisuje své články jménem a třeba i několika pseudonymy ve stejném čase. Po rozkrytí některých pseudonymů v jednom časopise je možné zjistit, že celé jednotlivé číslo mohl napsat z velké části jeden člověk (např. Zdeněk Kalista za působení v časopise *První svazek*). Otevřená prezentace této skutečnosti by však byla pro čtenáře, až na výjimky autorských časopisů, jako je třeba *Šaldův zápisník*, skoro jistě nepřijatelná.

Důvodem pro používání pseudonymů je tedy nejen poetická stylizace literárních osobností a novinářů nebo mystifikace matoucí kulturní veřejnost, ale má také čistě praktické důvody. V současné době, zvláště s ohledem na publikování názorů v prostředí internetu, se navíc problematika pseudonym-jméno dále problematizuje. Velkou nesnáz představuje také nynější celospolečenský důraz na ochranu osobních údajů. A tak dříve běžný institucionální sběr dat a údajů o literárně činných osobách dnes výrazně naráží na ustanovení zákona na ochranu osobních údajů a obecná ochota veřejnosti takové informace poskytovat a sdílet za poslední léta poklesla na minimum, zvláště pokud jde o biografická data či dotazy na příbuzenské poměry nebo právě informace o pseudonymech a šifrách.

Samostatným problémem je krycí jméno. V tomto případě jde vlastně o pseudonym i v případě, že je text podepsán skutečným jménem, protože podepsaný své jméno pouze propůjčil, aby ze vzdoru proti panující cenzuře zaštitil skutečného autora jinak „nezávadného“ textu. Klasickým příkladem pro výskyt krycích jmen jsou zvláště období Protektorátu Čechy a Morava nebo období tzv. Normalizace po roce 1969.

2. 1 Různé typy pseudonymů

Následující typologie pseudonymů nezamýšlí být vyčerpávajícím přehledem všech možných dílčích kategorií, do nichž je možné problematiku pseudonymů rozčlenit. Je koncipována primárně jako přehled základních typů takových pseudonymů, které nabízejí určitou logickou indicii pro identifikaci skutečného jména osoby, která se za ním skrývá, ať již jde o odkazy biografické (např. k místům narození) či pseudonymy vytvořené na základě různých variací původního jména (např. přesmyček, překladů atp.). Nastiňují tak možné typy souvislostí, které mohou pomoci při snahách o identifikaci daného jména. Základní typy pseudonymů lze seřadit následujícím způsobem podle mentální vazby na určité místo, podle manipulace se jménem ve smyslu jeho zkracování nebo obrácení pořadí jeho písmen, podle záměny pohlaví ve jméně, podle překladu do jiného jazyka nebo podle zobecnění významu jména/slova. Postupuje se více méně od nejčastěji se vyskytujících typů k těm méně častým.

1) PSEUDONYMY LOKAČNÍ

■ LOKAČNÍ PODLE MÍSTA NAROZENÍ

L. Radomíský – Bohumír Lifka (* Radomyšl)

■ LOKAČNÍ PODLE MÍSTA DOSPÍVÁNÍ

A. Jičínský – Arne Laurin (v mládí žil v Jičíně)

■ LOKAČNÍ PODLE KRAJE NAROZENÍ

Zdobnický – Josef Richard Vilímek (* Vamberk, poblíž říčky Zdobnice, psal pro Pražské noviny zprávy nadepsané Od Zdobnice)

■ LOKAČNÍ PODLE VÝBĚRU

Pavel Tigrid – Pavel Schönfeld (zvolil pseudonym podle řeky Tigris)

2) PSEUDONYMY VARIACNÍ

■ VARIACE NA PŘÍJMENÍ

Adam – Jindra Adamec

Lenský – Jaroslav Lenz

Jiří Lukáš – Jiří Luksch

■ VARIACE KŘESTNÍHO JMÉNA

Jary – Jaroslav Brož

Mira Mareš – Čestmír Mareš

J. Ules – Jules Kolbert

3) PSEUDONYMY NÁZOROVÉ

■ KRÉDOVÝ PSEUDONYM

Antieva – Anna Pammrová

Antibarbaros – Johannes Urzidil

4) PSEUDONYMY GENDEROVÉ

■ MUŽSKÉ JMÉNO PRO ŽENU

Jan Kameník – Ludmila Macešková-Rónová

Dr. A. Hora – Sína Drahorádová-Lvová

B. K. Nilér – Božena Rélinková

■ ŽENSKÉ JMÉNO PRO MUŽE

Barbora – Alfred Fuchs (ženská rubrika Pestrého týdne)

Ivanka – Ivan Klášterský

Dagmar Wagnerová – Pavel Eisner (podle rodného příjmení své ženy a křestního jména své dcery)

5) PSEUDONYMY TRANSLAČNÍ

■ PŘEKLAD PŘÍJMENÍ

Corvulus [corvus latinsky vrána] – Edgar Theodor Havránek

Jaroslav Hora – Jaroslav Obenberger

Emil Krása – Emil Schönbaum

Karel Stromek – Karel Schönbaum

Vulpes [latinsky liška] – Alfred Fuchs

Šalom Iš [hebrejsky člověk míru] – František Friedmann

■ PŘEKLAD KONKRÉTNÍHO DO OBECNÉHO

Avis [latinsky pták] – Vladimír Pelikán + užíval též pseudonymy A. J. Pták nebo Ant. Vogel

6) PSEUDONYMY KOMBINAČNÍ

■ INVERZNÍ PSEUDONYMY

Adjeh – Karel Hejda

B. K. Nilér – Božena Röhlingová-Rélinková

K. A. Chrup – Karel Průcha

F. A. Lis – František Síla

Jan Radeš – Aleš Randýsek

K. E. Šarp – Prášek

Ljeh – Josef Hejl

Nemo – Jiří Hejda používal pseudonym Nemo, ale někdy se podepisoval také Omen.

■ ZKRÁCENÉ PŘÍJMENÍ

Jan Dreys – Jaroslav Andrejs

JanSee – Jan Seehák

A. C. INREP – Bohuslav Pernica

■ PSEUDONYM ODKAZOVÝ

Ivan Čický – Ivančický, vl. jm. Jan Navrátil

Horan – V. H. Moravan, vl. jm. Vladimír Hloch

■ METATEZOVÝ PSEUDONYM

Emil Šimek – Emil František Míšek

J. Včelák – Josef Vlček

■ INICIÁLOVÝ PSEUDONYM

Josef Drop – drop, vl. jm. Dr. Otakar Peterka

Kappa – K. P., vl. jm. Karel Projsa

■ CIZOZEMSKÝ PSEUDONYM

Edwin Rudyard – Edvard Pachmayer

Tom Pansen – Antonín Pánek

Sidney Hogan – Zdeněk V. Peukert

Victor Dévigne – Bedřich Slavíček

■ KOLEKTIVNÍ PSEUDONYM

Podiven – Petr Pithart, Milan Otáhal, Petr Příhoda

Pseudonymy podléhají metodickému zjišťování jména autora jen velmi málo. Časová náročnost takového procesu je naprosto zřejmě odrazující a nutí badatele k úvahám o odpovídající časové investici. Jakkoli je dnes možné použít digitální textologické nástroje, které jsou schopny na základě porovnání textů vyčíslit pravděpodobnost případného autorství, při hromadných dešifracích při excerpci je lze sotva použít, a zvláště pak v případě, kdy ani nemáme podezření na autora, a tudíž není s čím srovnávat. Odpovědné spojení pseudonymu a vlastního jména lze totiž provést jedině na základě explicitního vyjádření autora samého nebo jemu blízkých pamětníků (dotazníky, vzpomínky, polemiky). V některých případech navíc dochází k tomu, že pseudonym – zde možná spíše umělecké jméno – nebo variace na vlastní jméno je známější než původní jméno autora (např. Eduard Bass, vl. jm. Eduard Schmidt nebo Jiří Voskovec, vl. jm. Jiří Wachsmann). Mnohdy dochází přímo k úřední změně jména na pseudonym (např. Arne Laurin, vl. jm. Arnošt Lustig). Při identifikaci pseudonymu tak musíme převážně spoléhat na dosavadní odborný výzkum a jeho výstupy, jimiž jsou zvláště příručky pseudonymů a šifer nebo podrobně vypracované lexikografické profily či monografie příslušných osobností nebo periodik, v nichž se dohledávaný pseudonym původně vyskytuje. V tomto případě bohužel mnoho nezmůže ani důsledná archivní práce, protože předpoklad, že by mohl být nějaký konkrétní pseudonym identifikován v nějaké konkrétní pozůstalosti nebo její korespondenční části je jen obtížně myslitelný. Ztotožnění pseudonymu se jménem lze tak nalézt spíše náhodně, jen málokdy však cíleně. O to potřebnější je v tomto případě důraz na přípravu, tj. na důsledné oborové shromažďování pseudonymů a jejich ukládání v abecedním pořádku do aktualizovaných soupisů nebo ideálně do veřejně přístupných databází autorit. Nutno však přiznat, že cíleně se dosud tomuto problému věnovali toliko nemnozí a shromažďování těchto dat je spíše náhodným sběrem či prostým přepisováním kdysi získaných údajů. Nicméně, někdy lze na základě důkladné znalosti nakladatelské či redakční korespondence z příslušné doby zjistit indicie, které nakonec mohou vést k odhalení autora i bez explicitního vyjádření autora samého nebo pamětníků. Taková zjištění by se však přes všechny zjistitelné shody měla navzdory sebejistotě původce dešifrace chápat pouze jako indicie a měla by se dále předávat jen s největší opatrností a s vytčenými pochybnostmi. Rovněž je třeba dávat bedlivý pozor na homonymitu pseudonymů, kterou lze rozlišit především pečlivým sledováním, v jakém roce a v jakém periodiku je pseudonym použit. Mnoho slovních pseudonymů se vyskytuje ve stejné době, ale jde o různé autory v různých časopisech – exemplárně třeba Sigma nebo Spectator, u nichž např. Vopravilův slovník uvádí u každého přes deset autorů, ale stejně u nich zůstává v praxi velký počet

neznámých uživatelů. Opatrnosti v těchto případech není nikdy dost a představa, že pokud je k dispozici dostatečný výběr, musí nutně zahrnovat i správnou osobu, je mylná.

Pseudonymy lze s jistotou zjistit především v těchto případech:

- na základě stavu bádání zaznamenaného v příručkách pseudonymů a šifer
- na základě dobových dotazníků vyplněných samotným autorem
- na základě dochovaných osobních zápisníků redaktorů a novinářů
- na základě osobních složek vytvořených v redakcích nebo institucích
- na základě dobových úředních materiálů k příslušným literárním kauzám
- na základě interního spojení názvu článku v konkrétním periodiku se jménem
- na základě citace ze zachované osobní korespondence mezi autory nebo redaktory

3. Šifra

Šifry v novinách a časopisech slouží ke stručnému autorizování článků, komentářů, zpráv nebo poznámek. Forma zkratky jako podpisu článků se volí kvůli redakční anonymitě, což je důležité u textů, které mohou vzbudit polemické reakce, jako jsou kritické ohlasy (zvl. recenze), ale často též z praktických důvodů kvůli větší volnosti pro sazeče, kteří často zápasí i o jednu řádku. První šifry se objevují v českém periodickém tisku již od poloviny 19. století, přičemž z počátku šlo většinou o šifry iniciálové. Jinak nebylo průběžné podepisování textů šiframi v českých periodikách 19. a 20. století – na rozdíl od situace po druhé světové válce či v současnosti – u menších poznámek, zpráv či komentářů zvykem. Naopak, naprostá většina článků v novinách zůstávala mnohdy až do 40. let dvacátého století nepodepsána. Situace v nich se začala postupně proměňovat od druhé poloviny 20. let a tyto výjimky jsou často programové – šlo například o *Lidové noviny* za vedení Arnošta Heinricha nebo o *České slovo* za vedení K. Z. Klímy, který přešel z *Lidových novin*. U převážně anonymních periodik si tak

můžeme vytvořit představu o tom, kdo psal do určité rubriky příslušného listu nebo o určitém tématu, jen po dešifraci z interních archivních materiálů, jako jsou redakční zápisníky, redakční účetní materiály nebo korespondence mezi redaktory a přispěvateli.

Situace kolem zjišťování šifer a pseudonymů v periodikách minulosti je tak mnohdy této základní anonymitě přispěvatelů velmi podobná. Základní problém přístupu k dešifraci vždycky spočívá v tom, kolik času je badatel ochoten obětovat pro zjištění jména autora. Přítomná metodika chce navrhnout několik možností, jak se pokusit o dešifraci v celé škále problematiky, tj. od nejjednodušších až po nejsložitější postupy nebo od individuálních řešerší po týmové projekty.

3. 1 Definice pojmu

Šifru v publicistickém kontextu chápeme jako vyznačení autorství textu pomocí písmen (případně číslic), které jsou kombinované s interpunkčními znaménky (tečky, pomlčky, čárky, závorky, lomítka), přičemž vzniklý řetězec písmen může někdy vyjadřovat postavení písmene nebo slabiky ve jméně autora, tj. zda stojí na začátku, uprostřed nebo na konci jména. Interpunkce provázející písmena však někdy pouze komplikuje posuzování a řazení šifry. Děje se především tak v tom smyslu, že šifra je bez jakéhokoli důrazu vyslána do tisku v nejednotné podobě a poskytuje tak mnoho různých variant. Tyto variace nejsou – navzdory prvnímu náhledu – většinou vázány na různé autory, ale pouze na jednu osobu, často redaktora listu. K jedné osobě se tak může vztahovat celkem široká řada variací jako např. jz nebo jz. nebo -jz- nebo (jz) nebo JZ nebo J. Z. nebo J. Zk. nebo J. Z-k. nebo Jar. Zk. nebo Z nebo Zk. Všechny tyto dostupné varianty pomyslné výchozí šifry (té nejčastěji používané) je třeba v rámci jisté obezřetnosti pečlivě sledovat, a pokud toto sledování probíhá na pozadí excerpce časopiseckého materiálu, je nutné učinit pokus o odkazové propojení jednotlivých variant pro případnou budoucí dešifraci jedné z nich. Podobné ztotožňování a propojování však lze provádět s jistotou pouze v rámci jednoho periodika, a to v určitém časovém úseku a s ohledem na jeden žánr nebo téma, jímž se zjištěný nebo nezjištěný autor zabývá. Použití stejné šifry stejnou osobou v různých časopisech nebo novinách je spíše méně časté a týká se především odborných přispěvatelů na volné noze, kteří mají své vyhraněné téma. Mechanika takového propojování je však celkem složitá, protože navzdory jakékoli jistotě plynoucí ze zkušeností s excerpovaným materiálem, jde – zvláště pokud není zjištěn autor – o pouhé domněnky. V minulosti se tyto vazby u lístkových bibliografických katalogů

zohledňovaly buď pomocí odkazových karet, nebo formou přípisů psaných tužkou na dosud neseřazený materiál. V současné době, kdy jsou excerpované údaje zadávány do databází, je prostor pro zaznamenávání domněnek uvnitř těchto digitalizovaných souborů velmi omezený a z hlediska formátu spíše nežádoucí. Řešením je tedy zaznamenávání domněnek a pochybností stranou pomocí neveřejné evidence s příslušným komentářem ohledně domnělé osoby nebo jednoduše do textového souboru ve formě průvodního popisu excerpovaného periodika.

Šifry můžeme v zásadě rozdělit na dva typy:

- šifra, jejíž podoba je ve vztahu k vlastnímu jménu nebo pseudonymu
- šifra, jejíž podoba není ve vztahu k vlastnímu jménu nebo pseudonymu

3. 2 Skupiny šifer

Pokusme se představit dvě základní skupiny šifer, iniciálové a neiniciálové:

Iniciálové šifry. Nejzákladnější a možná i nejrozšířenější formou šifry tvořené z vlastního jména jsou iniciály. Nelze však automaticky předpokládat, že všechny „iniciálové šifry“ sestávající ze dvou velkých písmen oddělených tečkami označují začáteční písmena křestního jména a příjmení. Mnohé šifry nejsou toliko zkratkou, ale především skutečnou šifrou, jejíž rozluštění má být volenými písmeny ztíženo nebo zcela vyloučeno. Šifra také někdy nereaguje na skutečné jméno autora, ale na jeho pseudonym. Stejně tak nemusí být iniciálová šifra tvořena velkými písmeny oddělenými tečkami, mohou ji tvořit také malá neoddělená písmena, variace iniciál atp.

Pořadí písmen v iniciále může být také obráceno nebo mohou být použita písmena zcela náhodná. Výhodou pro každého badatele je to, že šifra není nikdy určena pouze pro zastření identity autora, ale také pro interní potřeby redakce periodika, jejíž šéfredaktor nebo odpovědný redaktor musí mít jednoduchý a jasný přehled o tom, kdo vlastně články podepisuje a čím. Díky tomu má i komplikovanější skrývání identity autora své meze, a tím v sobě obsahuje i reálnou možnost někdy v budoucnosti identifikovat danou osobu. Je samozřejmé, že homonymita šifer není žádoucí; proto redakční snaha, aby se neopakovaly a

nepřekrývaly, vede k ještě většímu zahlazování vazby na skutečné jméno. Užívaná šifra totiž není vždy volbou příslušného autora, může mu být také přidělena redakcí nebo může být jeho „původní“ návrh změněn, obzvláště pokud se autor svými (navrhovanými) iniciálami strefí do iniciál jiného pravidelného přispěvatele příslušného periodika. Sotva je představitelná situace, že by došlo k tomu, aby dva novináři podepisovali ve stejné době své texty podobným nebo dokonce stejným způsobem. Může se tak stát pouze nepozorností nebo omylem, a to nikoli na delší dobu (např. šifra an pro A. J. Urbana v *Lidových novinách* byla po počáteční nepozornosti změněna kvůli šifře Arne Nováka na ad). V některých případech k podobné homonymitě nemůže v rámci jednoho časopisu nebo deníku dojít ani po smrti významného autora, protože je příslušná šifra významného redaktora nebo legendárního spolupracovníka takto obsazena navěky a redakce její užívání dále nepovoluje, protože se nikdo takovou šifru přirozeně neodvážívá užívat či vůbec k užívání navrhnout. Někdy ale naopak dochází k tomu, že zavedené šifry vázané na určité tematické rubriky jsou převzaty (přiděleny) po odchodu (po smrti) příslušného spolupracovníka jiným redaktorem.

Neiniciálové šifry. Kromě velmi častých iniciálových šifer se v novinách a časopisech vyskytují rovněž šifry, které jsou také vytvořeny na základě vlastního jména, ale vyznačují pomocí jednotlivých písmen nebo slabik za doprovodu interpunkce spíše vnitřní sekvence jména, jako je začátek (např. J- nebo Ja nebo Ka-), prostředek (např. -t- nebo -ot- nebo -ázk-), konec (např. -r. nebo -ta. nebo -šek.) nebo interval naznačující celek (J-k. nebo Kí.).

Dále existuje mnoho případů jakési **kombinované šifry**, která obsahuje tři nebo více písmen a propojuje velká a malá písmena (např. J. K. T. nebo J-n-ta). Tento typ šifry o více písmenech je pro každého, kdo chce zjistit identitu skrývající se za šifrou ideální, protože s každým dalším písmenem (pokud písmena odpovídají jménu) se omezuje počet vhodných jmen a tím se zvyšuje pravděpodobnost zjištění jména. V takovém případě jde totiž spíše o (více méně průhlednou) zkratku jména, jejíž identifikace nemusí při základní znalosti personálního obsazení redakce příslušného periodika působit větší problémy. I bez znalosti jmen redaktorů lze u některých takových šifer snadno zjistit alespoň příjmení, které se tu přímo „naznačuje“. Někdy je navrhované příjmení v daném jazykovém systému jediné možné, jindy se dá do předkládaného vzorce dosadit možných příjmení několik. Není snad třeba zdůrazňovat, že získat příjmení – třeba bez křestního jména – nebo jen podezření na něj znamená při jakékoli dešifraci velký průlom. Nicméně, i v tomto případě je mnohé otázkou přístupu ke zpracovávanému materiálu. Při náhodném zjišťování jednotlivé šifry, může

jednotlivá šifra ve svém osamocení a bez znalosti kontextu předcházejících či následujících příspěvků v rámci příslušného měsíce nebo roku daného periodika působit značně neprůhledně až nezbadatelně.

3. 3 Typy šifer – příklady

Pro snadnější orientaci v následujícím textu je vhodné pokusit se obě zmiňované skupiny šifer rozčlenit do dalších dílčích kategorií. Na základě zkušeností se zpracováním České literární bibliografie lze základní typy šifer seřadit zejména podle jejich vztahu k výchozímu jménu, k němuž odkazují, tj. např. jak jsou z daného jména vytvářené na základě iniciál, incipitů, vnitřních sekvencí či koncovek jednotlivých jmen, inverzí příjmení i křestních jmen, kombinací znaků z počátků i konců jmen, zahrnutím titulů, kanonizací změn či chyb, vytvářením hádanek nebo kryptogramů na základě daného jména, variováním jeho výslovnosti, zobrazením pomocí piktogramů nebo různými kombinacemi těchto typů. Dále je nutné zdůraznit, že některé šifry naopak žádnou souvislost s výchozím jménem nemají, nebo se ji nemusí podařit odhalit. Zároveň je třeba podotknout, že přítomná typologie je pouze orientačním seřazením příkladů, které vyplývají z praxe, a v žádném případě není přehledem všech možných variant, které mohou nastat. Význam následujícího přehledu tak spočívá spíše v soustředění nejzákladnějších typů šifer, s nimiž je v praxi možné se setkat a s jejichž znalostí lze na základě správného určení daného typu podstoupit proces odhalování vlastního jména autora. Řazení příkladů postupuje více méně směrem od nejčastěji se vyskytujících případů k těm nejméně častým. Konečně je třeba zdůraznit, že některé šifry mohou spadat do několika níže vymezených typů zároveň, neboť pro značnou variabilitu popisovaného materiálu víceméně nelze formulovat zcela jednoznačná a univerzální kritéria pro jeho utřídění.

3. 3. 1 Šifry iniciálové

- INICIÁLY DVOJPÍSMENNÉ – jde o nejčastější nekryptickou šifru vytvářenou pomocí dvojice velkých nebo malých písmen, která se vztahují k křestnímu jménu a příjmení

- INICIÁLY TROJPÍSMENNÉ MUŽSKÉ – šifry tvořené ze jmen s dvěma křestními jmény nebo ze jmen s místním přídomkem časté v 19. století

J. K. T. – Josef Kajetán Tyl

K. H. B. – Karel Havlíček Borovský

■ INICIÁLY TROJPISMENNÉ ŽENSKÉ – šifry tvořené ze jmen ženských publicistek s dvěma křestními jmény nebo užívající jméno rodné i manželovo

A. S. U. – A. S. Urbanová

N. M. P. – Naděžda Melniková-Papoušková

Sdl. – Sína Drahorádová-Lvová

■ INICIÁLY PSEUDONYMNÍ

V. H. – Václav Hrbek, vl. jm. Zdeněk Kalista

jeb / J. E. B. – J. E. Baruch, vl. jm. Zikmund Skyba

J. K. B. – J. K. Baby, vl. jm. Josef Kratochvíl

■ INICIÁLY SLABIČNÉ

Marú – Marta Russová

3. 3. 2 Šifry neiniciálové

1) ŠIFRY INCIPITNÍ

■ INCIPITNÍ ZKRATKA PŘÍJMENÍ

bo – František Bohatec

ža – Libuše Žatecká

Birn – Alžběta Birnbaumová

■ INCIPITNÍ ZKRATKA KŘESTNÍHO JMÉNA

Ben – Benjamin Jedlička

Vlad – Vladimír Sís

■ INCIPITNÍ ZKRATKA KŘESTNÍHO JMÉNA A PŘÍJMENÍ V KOMBINACI S KONCOVÝM PÍSMENEM

Aný – Antonín Novotný nebo OBA – Oldřich Bárta

2) ŠIFRY KOŘENOVÉ

■ INTERNÍ ŠIFRA SLABIČNÁ

ot – Milan Janota

ou – Vítězslav Rous

■ INTERNÍ ŠIFRA S MÉNĚ OBVYKLÝM ZNAKEM

-ö- – Jiří Körber

3) ŠIFRY INVERZNÍ

■ INVERZNÍ INICIÁLY

Nf. – František Němec

C. A. – Antonín Cekota

■ INVERZNÍ ŠIFRA U PŘÍJMENÍ

kum – Jan Muk

■ INVERZE UŽÍVANÉ ŠIFRY

Ýna – tj. Aný, vl. jm. Antonín Novotný

4) ŠIFRY INTERVALOVÉ

■ ZAČÁTEK, STŘED A KONEC PŘÍJMENÍ

Abs – Emanuel Ambross

Ksk – Ing. Václav Kosík

kbz – Zdeněk Kobza

■ ZAČÁTEK KŘESTNÍHO JMÉNA A KONEC PŘÍJMENÍ

R-k – Rudolf Urbánek

■ ZAČÁTEK A KONEC PŘÍJMENÍ

hc – Marcel Hudeč

Rk. – Karel V. Rypáček

5) ŠIFRY KONCOVÉ

■ KONCOVÁ ŠIFRA

ald – Václav Osvald

-ar – Karel Haltmar

-che – Emanuel Poche

-dy. – Oldřich Audy

ch. – Bohumil Mach

-ž. – Jaroslav Brož

■ KONEC KŘESTNÍHO JMÉNA, ZAČÁTEK PŘÍJMENÍ

-elpo- – Pavel Poucha

ru – Vladimír Úlehla

vr. – Jaroslav Riedl

■ KONEC KŘESTNÍHO JMÉNA, ZAČÁTEK A STŘED PŘÍJMENÍ

A. Nert – Antonín Neureuter

■ KONEC KŘESTNÍHO JMÉNA A KONEC PŘÍJMENÍ

z. n. nebo Z. N. – Franz Klein

D. S. nebo ds – Eduard Bass

E. N. – Arne Laurin

6) ŠIFRY OBOROVÉ

■ ŠIFRY TITULÁRNÍ A HODNOSTNÍ

djk nebo dk nebo D. K. – Dr. Jaroslav Kolařík

dr Kor – Judr. František Koranda

P. M. O. – Páter Mansuet Olšovský

P. K. M. – Páter Klemens Fr. Minařík

Primář Rl. – Primář Ladislav Riedl

D. L. Š. – docent Ludvík Špirk

■ ŠIFRY S VYZNAČENÍM ZÁJMŮ ČI POVOLÁNÍ

Ejš. – Esperantistka Julie Šupichová

7) ŠIFRY CHYBOVÉ

■ ŠIFRY ZMĚNĚNÉ – vytvořená chybou nebo na základě omylu

ad – A. J. Urban (šifra vznikla změnou z chybně přiřazené šifry an, pod kterou již psal Arne Novák)

- ŠIFRY CHYBNÉ – vytvořená z chybného čtení

lv – Emil Waldstein – šifra vznikla patrně z chybného čtení šifry lv (poslední písmeno křestního jména a první písmeno příjmení)

8) ŠIFRY TRANSLAČNÍ

- ŠIFRY PŘEKLADOVÉ

K. W-f. – Karel Vlk (ve stejném periodiku užíval též šifru K. V-k.)

- ŠIFRY VÝSLOVNOSTNÍ

Rš – Karel Rausch

Erjé – Josef Rejthar

9) ŠIFRY OBRAZOVÉ

- PIKTOGRAFICKÁ – šifra nebo pseudonym v podobě obrázku

Old Krokodyl – Petr Bezruč

Ráček – Jan Neruda

- HÁDANKOVÁ ŠIFRA

Š. & K. – Otakar Šetka [doslova Š et Ká]

x/2 + ch [=ikspúlach] – Václav Chalupský

pán/2 [půlpán] – František Půlpán

1/2p – František Půlpán

10) ŠIFRY NEOSOBNÍ

Vedle autorských šifer existuje také mnoho šifer, které se sice vyskytují v novinách a časopisech pod zdánlivě osobitými texty, neukrývají se však za nimi žádní konkrétní spisovatelé nebo novináři, ale jsou to šifry zcela neosobní, jejichž původci je buď víc osob, nebo utajení autoři – firemní rutiněři. Jejich základní typy lze zpřehlednit takto:

■ SPOLEČNÉ PŘEKLADOVÉ

A.-J. – Achnazarian a Jaromír Jedlička

Daček – Ugo Dadone a Josef Kodíček

Gem – Jiří Václav Klíma a Marie Klímová

■ KOLEKTIVNÍ ŠIFRY

K+M+B – Karel Zdeněk Klíma + Vojtěch Mixa + Eduard Bass

F. Hlž. – Bedřich Fučík, František Halas, Pavel Levit, Vilém Závada

■ INSTITUCIONÁLNÍ ŠIFRY

čos – Česká obec sokolská

sjs – Svaz junáků skautů

mlú – Masarykův lidov ýchovný ústav

■ REDAKČNÍ ŠIFRY

V jiných případech se vyskytují tak zvané redakční šifry, které používá několik autorů najednou nebo je po sobě přebírají v čase. Většinou se omezují právě na R. nebo zkratku Red., ale existují i zálu dnější formy, které nemusejí začínat písmenem R., ale odkazují na název časopisu nebo novin, třeba n. ž. jako *Nový život* apod. Naopak za Protektorátu Čechy a Morava bylo písmeno R v šifrách nacistickou cenzurou zapovězeno, aby nedocházelo k omylu, že článek nějak souvisí s německými říšskými institucemi (Reich).

■ REKLAMNÍ ŠIFRY

Značný problém představuje skrytá propagace, zvláště články předstírající vřelý zájem o nějaké lázně nebo místní podniky nebo továrny, které jsou ve skutečnosti placenou reklamou a účelovými agenturními články, u nichž má šifra pouze vyvolat iluzi autora novináře. O těchto šifrách se dozvídáme jen okrajově z redakčních zápisníků.

■ AGENTURNÍ ŠIFRY

Často jsou v novinách pod jednotlivými zprávami uvedeny zkratky tiskových agentur. Ty byly ve své době srozumitelné většině vzdělaných lidí, ale dnes jsou již některé zcela zapomenuty a mohou být chybně chápány jako autorská šifra.

čtk nebo čt (ČTK)

ceps nebo cep (CEPS)

TNS – Tiskoviny národního souručenství

HAVAS

TASS

CHYBNÉ ŠIFRY

Historie novinářství také poskytuje několik dokladů, že šifry někdy vznikají chybným čtením sazeče, který se tak svým důrazně posledním slovem při vzniku tiskové podoby textů leckdy „zaslouží“ o zavedení proslulé autorské značky, o kterou původně nikdo nestál. A tu je třeba připomenout to, že některé neřešitelné šifry, které se v příslušném časopise nebo novinách vyskytují jenom jednou, vůbec nemusejí odkazovat k osobě a vznikly omylem sazečem. Při troše úsilí, hlavně sledováním příslušné rubriky nebo tématu můžeme celkem snadno zjistit správný tvar. Této problematiky se samozřejmě týkají také překlepy na psacím stroji nebo omyly vzniklé přehmatem a záměnou jedné klávesy za tu sousední.

4. Úrovně dešifrace

Přístupy ke zjišťování šifer jsou jasně určeny okolnostmi, za nichž se o dešifraci usiluje, přičemž tyto okolnosti se hrají v procesu dešifrování klíčovou roli. Snaha zjistit jméno autora článku je totiž vedena buď snahou zjistit autora kvůli šifře samé, nebo kvůli osobě či tématu, o nichž pojednává příslušný článek v novinách nebo časopise. Před každým,

kdo se pokouší zjistit osobu, která se skrývá za šifrou, se otevírá celá škála možností, jak dále postupovat, a je třeba nejprve rozhodnout, kolik času je badatel ochoten do procesu dešifrování investovat. Možností je opravdu mnoho a postupuje se pochopitelně od jednoduchého ke složitějšímu.

4. 1 První úroveň

První úroveň bádání představuje jednoduché hledání v tištěných materiálech. V tomto případě se lze orientovat podle několika hledisek:

- podle šifry samé (v případě, že se vyskytuje v nějakém dostupném přehledu šifer)
- podle osoby pojednávané v článku (v případě recenze nebo biografické studie)
- podle tématu, o němž se v článku píše (viz oborové a tematické bibliografie)
- podle periodika, v němž byl článek otištěn (viz aktuální znalosti o daném titulu)
- podle názorové orientace předpokládaného autora a jeho příslušnosti k nějakému profilovanému názorovému společenství
- podle příslušného období nebo názorového směru (pokud o něm existují specializované studie, které představují široké probádání kontextu)

Pro první stupeň náročnosti představuje základní volbu především nahlédnutí do standardních tištěných příruček, jejich nejlepším představitelem je dosud *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře* (SPN 1973) od Jaroslava Vopravila. Toto monumentální dílo doplňují propracované bibliografie, jako je *Česká literární bibliografie 1945-1966* od Jaroslava Kunce nebo odkazový rejstřík k obecnějšímu a soustavnějšímu bibliografickému soupisu *Články v českých časopisech* vydávané Národní knihovnou každý měsíc v letech 1953 až 1990. Nejnovější bádání je pak v podobě autorských nebo časopiseckých hesel shrnuto v reprezentativní příručce *Lexikon české literatury – osobnosti, díla, instituce* (Ústav pro českou literaturu 1984-2008). Užitečné jsou i dílčí soupisy šifer pro určitá vymezená období, jako je příručka Marie Procházkové s názvem *Autorské šifry v českých časopisech 1959-1964* (Národní knihovna 1965). Další možnosti pochopitelně poskytují oborové bibliografie vytvářené zvláště institucionálně, pokud jejich tvůrci usilovali o zjištění jmen autorů menších textů podepsaných šiframi.

4. 2 Druhá úroveň

Druhá úroveň bádání je zastoupena složitějším hledáním v lístkových katalozích nebo databázích a plnotextových souborech skenovaných periodik, kde již mohlo na základě hromadění údajů získaných z excerptce dojít k identifikaci příslušné šifry nebo tam lze v rámci tematické rešerše na širší nebo užší téma příslušného článku (ať už jde o téma nebo o osobu) zjistit nápadné střídání jména a šifry, které odpovídá příslušnému případu. V databázi nebo v dobře uspořádaném lístkovém katalogu lze rovněž dohledat další články podepsané stejnou šifrou a vytvořit si lepší představu o tematickém zaměření prací hledaného autora nebo naopak identifikovat autorův zájem o námi sledované téma buď jako trvalý nebo jako nahodilý, a tudíž nepodstatný. Příkladem lístkového zdroje dešifrací může být dešifratová část Retrospektivní bibliografie 1770-1945 vytvářená po desetiletí v Ústavu pro českou literaturu, která obsahuje a cíleně eviduje stručné záznamy o dešifracích provedených v lístkovém bibliografickém katalogu – dnes je k dispozici ve skenované podobě na internetových stránkách ústavu. Příkladem podobných autoritních databází jsou třeba databáze souhrnná Národní databáze jmenných autorit AUT v Národní knihovně nebo také databáze České literární osobnosti CLO v Ústavu pro českou literaturu, u níž byl kladen velký důraz na ověřování osobních dat.

Zcela svébytným zdrojem – soustavně rozvíjeným několik posledních let – jsou plnotextové soubory skenovaných periodik, v nichž je možné smysluplně hledat (specifičtější) vlastní jména, pseudonymy nebo dokonce vícepísmenné a složitější šifry. Drtivá většina skenovaných periodik se dnes nalézají v systému Kramerius, provozovaném Národní knihovnou ČR či dalšími knihovnami ČR. Hledané šifry a pseudonymy se zde dají vyhledat jednak primárně, tj. jak se vyskytují pod svými autorskými texty, jednak v odkazové podobě, tj. jako klíčové zmínky v jubilejních člancích, nekrolozích, polemikách nebo ve vzpomínkách. Ve výsledné rešerši lze tedy nalézt vedle – pochopitelně vzácnějšího – úplného vyřešení problému, také informace o pohybu pseudonymu nebo šifry v různých periodikách, z čehož lze vyčíst další možné indicie, o jakou osobu by mohlo jít.

4. 3. Třetí úroveň

Třetí úroveň bádání představuje složité hledání v chronologicky uspořádaných archivních materiálech a dokumentaci příslušných tematických okruhů. Z našeho hlediska jsou významné především pravidelně a dlouhodobě pořádané výstřížkové archivy vedené na osoby a na témata – významné jsou pochopitelně výstřížky ve všech osobních fondech, které jsou k dispozici, nebo například dva fondy uložené v Národním archivu – pro období první republiky fond MZV-VA (Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový archiv) nebo pro období zahraničního odboje a Protektorátu fond ZTA (Zahraníční tiskový archiv, New York), v nichž lze stejně jako v případě bibliografických katalogů nebo databází nalézt na základě tematického vymezení a časoprostorového zeštíhlení materiálu shodu mezi šifrou a jménem při jejich prostém střídání v řadě jednotlivých čísel příslušného periodika. V tomto případě jde však skoro výhradně o dešifraci na základě tematického ztotožnění, které je podmíněno domněnkami o indicích a založeno na zkušenostech se zmíněným materiálem.

4. 4 Čtvrtá úroveň

V případě větší důležitosti zjištění autora skrývajícího se pod šifrou lze přistoupit rovněž k namáhavému prohlížení redakčních materiálů příslušných tiskovin, zvláště redakční korespondence. Tento postup vypadá na první pohled skoro nezbadatelně, ale i zde platí jednoduché pravidlo, že nejlepší je zaměřit se na příslušné období, kdy zkoumaný článek vyšel a sledovat pouze korespondenci z příslušné doby, a tím předpokládanou rešerši vymežit a zmenšit její náročnost. Dalším krokem je pak podrobné studium redakčních archiválií, jako jsou redakční zápisníky a přípisy nebo dotazníky rozesílané a vyplňované v rámci významných lexikografických projektů (v minulosti např. Kulturní adresář ČSR nebo Československá biografie). I když jde často o dotazníky již zpracované, je v nich obsaženo skoro vždy více informací než v tištěném hesle – nehledě na možné chyby při čtení kurzívy editory-opisovači, které může být cílenou srovnávací rešerší poměrně snadno odhaleno. Samostatnou kapitolu představuje vytěžení dotazníků vyřazených z příslušných projektů z důvodu zdánlivé nedůležitosti některých oslovených osobností. Kritéria pro vyřazování některých dotazníků se po letech výrazně proměnila, význam osobností se buď zvýšil, nebo je dotyčná osoba nyní z hlediska dohledání příslušné odkazové šifry nebo pseudonymu zcela nepodstatná. Je však třeba zdůraznit, že podobné archivní rešerše se vyplatí zvláště v případě širšího kontextuálního studia, které přinese i jiné výsledky než jen (málo pravděpodobné) zjištění jednotlivé šifry, tj. například v případě vytváření profilu příslušného periodika nebo popisu literární skupiny, která s ním úzce souvisela.

5. Dešifrace v bibliografii

Dohledávání jednotlivé osamocené šifry není typickým příkladem práce s šiframi a jejich aplikací v rámci bibliografických soupisů. Ze zkušenosti s bibliografickými soupisy je zřejmé, že nárok na úplné nebo i většinové zjištění šifer (a pseudonymů) v jakémkoli vznikajícím souboru (bibliografických) dat bude vždy přemrštěný. Většina badatelů nebude kromě nejzákladnější rešerše v tištěných příručkách vyvíjet větší námahu po zjištění šifry a vzhledem k náročnosti procesu dešifrace jim to ani nelze zazlívat. Z hlediska odbornosti šířených informací tu však vyvstává nárok na příslušné oborové instituce, aby se touto problematikou v jimi spravovaných souborech dat zabývaly více než dosud – zvláště s ohledem na současný rozvoj skenování retrospektivních periodik. Z tohoto hlediska se zdá velmi důležité pojednat také o způsobech dešifrací podle typu bibliografické práce, k níž jsou využívány.

5. 1 Autorská bibliografie

Nejčastější z typů bibliografické práce je patrně sestavování autorské bibliografie, tj. soupisu všech knižních a časopiseckých prací zvoleného autora. V takovém případě se při zjišťování šifer vychází jednak z dosavadní literatury o autorovi (biografie, slovníková hesla, vzpomínky apod.), ale také – v souladu s nárokem více méně definitivní časopisecké bibliografie – z pozůstalostních archiválií, jako jsou osobní výstřižky, korespondence s redakcemi nebo literárními přáteli působícími v jiných časopisech, účtenky nebo nakladatelské smlouvy. Podobná soustředěná rešerše musí i při minimální snaze po komplexnosti vynést na světlo zcela nové skutečnosti, a tudíž lepší popis užšího nebo širšího kontextu, v němž se zpracovávaný autor nacházel.

5. 2 Odkazová bibliografie

Se soupisem autorských prací nepřímo souvisí také vytváření odkazové bibliografie, v níž se shromáždí okruh autorů ohlasových textů tak libovolný, že zde jednotlívý prvek mezi jednotlivými recenzenty – samozřejmě kromě sledovaného autora nebo recenzovaného díla – vlastně nenalzáme a je třeba věnovat se jednotlivým šifrám zvlášť. V tomto případě jde prostě o desítky drobných dešifrací prováděných většinou pomocí tištěných příruček. Větší úsilí lze věnovat jen autorům, jejichž přítomnost v bibliografii se opakuje a jejichž zájem o

sledovaného nebo recenzovaného autora určitě není náhodný a i z hlediska práce samé je jeho odhalení jistě důležité. Pokud je zájem o zvoleného autora jakkoli posílen, je možné vyjít ze skutečnosti, že někteří recenzenti se ve stejném periodiku i čase věnovali příslušnému autoru i několikrát a pak nebude tak složité povšimnout si při procházení souboru některých skrývaných i neskrývaných podobností mezi jmény a šiframi.

5. 3 Tematická bibliografie

Značně náročné, a tudíž méně časté je vytváření tematické bibliografie, tj. soupisu, který v daném období sleduje veškerou nebo významnou literaturu ke zvolenému tématu. Zde je situace ohledně dešifrací zase o něco jednodušší, protože téma je jedním z nejdůležitějších kritérií při dešifraci. V podstatě není lepší způsob, jak popisem nějakého tématu docílit pomocí soupisu článků a studií nepřímého vytvoření souboru vlastních jmen a šifer zabývajících se stejným tématem. Vhodnější může být již jenom tematická bibliografie nějakého periodika, kde je profil příslušného tématu vzhledem k periodicitě a personálnímu obsazení redakce ještě užší.

6. Indicie kontra jistota

Každá provedená dešifrační rešerše, jakkoli se může zdát úspěšnou, nemusí vést k řádné dešifraci, tj. k tomu, co lze se větší odpovědností uvést tiskem a může být následně veřejně šířeno ostatními badateli, kteří budou z příslušného zdroje vycházet ve formě citace nebo prostého převzetí této informace. Důrazně je proto třeba rozlišovat mezi dvěma fázemi procesu dešifrace, tj. mezi pojmy indicie a dešifrace:

- **indicie** stojí na počátku celého procesu dešifrování a může, ale i nemusí vést k odhalení autora skrývajícího se za šifrou; pomocí indicie se vymezuje okruh možných autorů, kteří mohli danou šifru používat, dokud není šifra jednoznačně přiřaditelná.

- **dešifrace** stojí na konci celého procesu a je definitivním ztotožněním šifry a osoby, která se za šifrou skrývá, jde o svého druhu prohlášení nového objevu, za který je třeba nést odpovědnost, pokud dojde k nějakému omylu

Všeobecně rozšířené chybné dešifrace (jejichž případy uvádíme jinde) jsou důrazným varováním před možnou zbrklostí a připomenutím odpovědnosti, která z prohlášení vazby mezi šifrou a autoritou plyne do budoucnosti. Navzdory obecné nejistotě v procesu dešifrování, lze stanovit **rozhodující kritéria** pro propojování šifer a jmen autorit. Je to vlastně jakási stavba o následujících čtyřech opěrných bodech:

- jméno
- periodikum
- rok
- téma

Konkrétně to znamená, že u jména navrhovaného k dešifraci musí existovat logická vazba mezi šifrou a jménem (případně pseudonymem autora) v hodnotě písmen (ve smyslu výše uvedených typů), musí existovat (ne)pravidelné střídání šifry i jména ve stejném periodiku, toto střídání se musí odehrávat ve stejném roce nebo ve stejných letech a konečně šifra i jméno musejí sledovat stejné téma. Pokud v těchto čtyřech bodech panuje mezi šifrou a jménem shoda, lze obojí s velkou mírou pravděpodobnosti ztotožnit. Ani takové přiřazení však není nikdy zcela stoprocentní.

Možné je ale také vychýlení z těchto pravidel ve smyslu zjištění velmi specifické šifry, tj. několikapísmenné šifry, jejíž autor je velmi dobře známý, a to navzdory tomu, že se šifra nalézá v periodiku, kde se její výskyt nedal předpokládat, a tudíž není k dispozici střídání jména a šifry. Takovou dešifraci ale musí provázet alespoň „pravděpodobné vrocení“ a jistota vazby tématu článku na zvolenou osobu nebo nějaká zákulisní archivní informace z dobrého zdroje. Zde je však třeba vyslovit varování před domněnkami pamětníků, kteří snad žili v příslušné době, ale rozhodně neměli vzhled do příslušného kontextu a nemusejí tak mít pravdu ve všem, na co si vzpomínají a co tvrdí.

Obecně lze proto říci, že žádná **jistota** neexistuje. Jedinou větší jistotu představuje primární tištěný nebo písemný pramen. V sekundárním zdroji může dojít k chybné dešifraci – ať už z jakýchkoli důvodů – velmi snadno. Mnoho chyb ale nalezneme i ve zdrojích primárních. Chybné vyznačení šifry nebo pseudonymu tak můžeme nalézt v dotazníku ovlivněném kritickou dobou (krycí jména za protektorátu nebo za normalizace), chybnou informaci vedoucí k nalezení nějaké šifry můžeme samozřejmě nalézt také v pamětech nebo

dokonce ve Vopřavilově *Slovníku pseudonymů v české a slovenské literatuře* (např. Ota Jahoda v *Kritickém měsíčníku* není Pavel Eisner, ale skutečná osoba). Chybovost tak můžeme nalézt prakticky na všech myslitelných úrovních procesu dešifrování, i po jeho skončení. Také to, že je určitá informace zopakována na několika místech v různých zdrojích, vůbec nic neznamená, protože může být na tato místa rozepsána z jednoho chybuujícího zdroje, který nikdy nikdo nepodrobil byt' sebemenší kritice.

7. Třídění a zúžení kontextu

Pro úspěšné dešifrační pátrání v příliš širokém kontextu je nejdůležitější vymezit si sledovaný kontext nějak nově, a co možná nejúžeji. K širšímu prohledávání je totiž třeba získat zbadatelnou množinu údajů, kterou lze v celku prohlédnout nejlépe za několik desítek minut, tj. v rámci udržení pozornosti a možného apelu na paměť. Zúžení kontextu lze provést několika způsoby:

- setříděním podle tématu – zvl. s ohledem na pravidelné rubriky a členění listu
- setříděním podle žánru – zvl. úvodníky, kurzívy, causerie, fejetony, pohádky, básně
- setříděním tematicko-chronologickým (lístkový katalog) – zvl. spisovatele a překladatele

Nejlépe je, když je takové setřídění možno provést v rámci jednoho periodika, přičemž v databázi lze takového omezení dosáhnout celkem snadno definovanou, podmíněnou rešerší. Podobné zúžení umožňují rovněž některé lístkové katalogy – zvláště ty ve skenované podobě doprovázené plnotextovým vyhledavačem.

Na úrovni jednoho časopisu je nejjednodušším setříděním materiálu jeho **obsah**, který v případě žánrového třídění nejlépe svede do jedné kolonky jméno a šifru stejné osoby tak, aby mohl být vztah mezi nimi identifikován pouhým náhledem. Podobně využitelný je nejlépe takový obsah, v němž jsou jména setříděna abecedně s odkazy na stránky, ovšem za předpokladu, že ohlasová a recenzní část je uspořádána alespoň podobně, tj. že jsou uvedeny šifry, jimiž jsou ohlasy podepsány alespoň v závorkách za názvy článků. Uvádění šifer v obsahu je však bohužel ve většině periodik potlačeno. Nejhorší případ – prakticky nevyužitelný pro podobné dešifrační účely – představuje obsah vyznačující reálnou nahodilou posloupnost příspěvků v celém ročníku, tj. od strany první do strany poslední. V takovém

režimu lze sotva efektivně dohledávat jména k iniciálovým šifrám a podobně pracovat se jmény přispěvatelů.

Souhrnný obsah, ať už je uspořádán jakkoli, poměrně často představuje jakési redakční zúčtování s uplynulým rokem, kde je možné nalézt výrazně nevyznačené souhrnné dešifrace (tj. v obsahu je jméno, v textu šifra). V několika časopisech lze také v obsahu nalézt i explicitní dešifrace, tj. jméno a v závorce pseudonym nebo šifru (např. v časopise *Knihovna* 1947). Nelze však zapomínat, že tvorbou rejstříku, samostatné přílohy k časopisu, však pokaždé nebyl pověřen (stálý) člen redakce se znalostí redakčního prostředí, ale často nějaký volný spolupracovník nebo externista. A tak v obsazích mnohdy nalezneme i množství faktických chyb ve jménech, zvláště ve zkracovaných jménech křestních – ať už jde o chybu nebo o nějakou domněnku. Pro účely dešifrace se dá ještě lépe využít souhrnný rejstřík popisující několik ročníků najednou.

7. 1. Inverzní postup

Standardní postup dešifrace, tj. hledání autora přes šifru, lze také úplně obrátit a hledat šifru přes jméno. Tento postup se časově vyplatí především **při správě velkých souborů**. U jednotlivých publicistů lze totiž směle předpokládat vícero šifer a pseudonymů. Při správě větších lístkových katalogů nebo databází je možné velké množství nedešifrovaných či spíše neautorizovaných záznamů umenšit na první pohled trochu zvláštním postupem. Při souhrnné autorské rešerši lze procházet katalog nebo databázi s ohledem na jméno v kombinaci s výskytem záznamů a tak lze identifikovat jakéhosi „průběžného přispěvatele“ deníku nebo časopisu. Pokud se u něho nevyskytují žádné dešifrace (autorská přiřazení) a jeho jméno se vyskytuje sporadicky na velké časové ploše (pravidelný, ale sporadický výskyt v periodiku po několik let) lze mít za pravděpodobné, že s vyloučením žánrů poesie a prózy používá k podepisování drobné publicistiky také šifry (nebo pseudonym). Není nic jednoduššího než se pokusit zjistit, zda se ve stejném periodiku a čase nevyskytuje odpovídající iniciálová šifra. Pokud nejsou nalezeny podobné iniciály v podobě šifry, je možné udělat rešerši na oblíbené téma příslušného autora, ve výsledku této rešerše se pak může objevit jiná než iniciálová šifra, tedy např. koncová nebo kořenová nebo nějaká jiná zkratka odpovídající jménu. Musí se však vyskytovat ve stejných letech a články jí podepsané musejí samozřejmě sledovat stejná témata, žánry či překlady z jednoho jazyka. Tento postup může být až do vyčerpání

sledovatelných osob velmi výnosný. Jakkoli tato metoda nemůže pomoci s určitou konkrétní šifrou, může vyřešit mnoho nezodpovězených dotazů do budoucnosti. Právě proto je však tento postup využitelný jenom pro větší soubory.

Tento inverzní způsob přiřazování šifer k vytčeným jménům lze využít také při mapování užšího kontextu, než je obsah katalogu nebo databáze. Při zjišťování širšího kontextu – například pro **zmapování redakčního prostředí** určitého časopisu (týdeníku, měsíčníku) lze – po vypracování seznamu jeho spolupracovníků – snadno přiřazovat iniciálové šifry ke jménům nebo neiniciálové šifry k tématům a potom ke jménům. Seznam redaktorů vytvořený na základě interních informací z dokumentačních nebo korespondenčních archiválií je tu však nezbytným podkladem takové práce. Na základě takového seznamu lze totiž ztotožnit užívané šifry se jmény, která se na stránkách příslušného časopisu dokonce vůbec nevyskytují, a není tedy možné porovnávat šifry a jména.

7. 2 Příklady křížových dešifrací

Získání jména skrývajícího se pod šifrou z kombinace místního názvu a aplikace šifry na jméno redaktora či spolupracovníka lze ukázat na příkladu dopisovatelů dvou hlavních meziválečných deníků, které oba usilovaly o co největší míru podepisování článků a zpráv. Tato praxe byla důsledně prosazována nejprve v *Lidových novinách* a posléze také v *Českém slově*, takže tyto deníky mohou dobře posloužit jako příklady. Badatelský význam křížových dešifrací je také možné demonstrovat na příkladu dopisovatelů dvou česky psaných židovských periodik, asimilačního *Rozvoje* a sionistických *Židovských zpráv*, v jejichž případě lze dobře ukázat, jak obrovský význam mohou mít tyto aplikace v případě přispěvatelů, kteří byli za druhé světové války buď zavražděni v koncentračních táborech, nebo opustili český kulturní prostor emigrací do Palestiny, odkud se často nevrátili a kde se přizpůsobili jinému jazykovému a znakovému systému, a tak v českém kulturním prostředí upadli do zapomnění. Dopisovatelé uvedených novin byli dešifrováni většinou konfrontací seznamů spolupracovníků nebo novinářských pojištěnců (kde je uvedena vedle jména také adresa) s utříděnými seznamy šifer dopisujících z různých měst či oblastí. Dopisovatelé židovských časopisů byli dešifrováni konfrontací seznamu dopisovatelských šifer a jmen lokálních aktivistů Asimilačního nebo sionistického hnutí, jak je představují dobové zprávy o kongresech těchto hnutí s výčtem jmen návštěvníků a místem jejich působení.

Lidové noviny

Domáci dopisovatelé:

- ah – Adolf Hovorka (České Budějovice)
ap – Arnošt Pospíšil (Bratislava)
aro – Jiří Jaroš (Užhorod)
ař – Josef Kolář (Prostějov)
bd – Josef Bonhard (Písek)
Bn – Emil Beneš (Plzeň)
bp – BoHuš Papež (Bratislava)
dak – Dalibor Janek (Košice)
de – Vladimír Denkstein (České Budějovice)
dl – Robert Dosoudil (Olomouc)
drw – Dr. Otakar Weisl (Ostrava)
ea – Eduard Malota (Zlín)
ft – František Tichý (Hradec Králové)
hc – Jiří Hadrbolec (Rakovník)
hú – Jan Húsek (Luhačovice)
Cho – Vilém R. Chotaš (Ostrava)
im – Ivan Miškovič (Železný Brod)
jm – Jiří Macků (Košice)
km – František Markup (Rakovník)
la – Josef Kudla (Ostrava)
lv / lv – Emil Waldstein (Užhorod, Ostrava)
mck – Stanislav Mackovik (Litomyšl)
mn – Adolf Merten (Znojmo)
mo – Matej Josko (Bratislava)
os – Alexander Oesterreicher (Chust)
ot – Milan Janota (Bratislava)
rb – Alois Rybka (Olomouc)
Šk – Josef Šidák (Plzeň)

št – Josef Štrup (Čáslav)
tp – Tomáš Pavlica (Ostrava)
vá – Vojta Válek (Teplice-Šanov)
wm – Willy Mahler (Německý Brod)
ych – Josef Mudrych (Hronov)
yl – Bedřich Kryl (Užhorod)
zil – Josef Svozil (Košice)

Zahraniční dopisovatelé

-a. – František Janča (Londýn)
Bš – Bohuš Beneš (Ženeva)
dor – Dr. Otto Rádl (Londýn)
E. nebo E. E. – Eugen Erdély (Vídeň)
hnč – Vladimír Hrnčíř (Vídeň)
lhv – Ladislav H. Vydra (New York)
O. B. – Oskar Bie (Berlín)
rf – Rudolf Frucht (Berlín)
z. n. – Franz Klein (Řím)

České slovo

er – Bohumil Müller (Bratislava)
hč – Miroslav Hrnčíř (Zlín)
jf – Jaroslav Fryčer (Ostrava)
jkv – Josef Kovařík (Košice)
jl – Josef Linek (Užhorod)
kda – Jaromír Kolanda (Most)
šak – Karel Kašák (Kladno)
šk – Josef M. Šafařík (Německý Brod)
vnc – Václav Němeč (České Budějovice)

zel – Jan Handzel (Ostrava)

Rozvoj

-at. – Karel Sabat (Horažďovice)

Br. – Vilém Brik (Teplice)

By – Josef Bondy (Ostrava)

Dr. F. – Dr. Alois Feigl (Jihlava)

Drog – Mudr. Otta Guth (Plzeň)

el. – Eugen Löwy (Klatovy)

-ent. – Jakub Arent (Příbram)

Fd – Josef Fried (Plzeň)

J. F. – Josefa Fischerová (Tábor)

J. R. – Jindřich Růžička (Plzeň)

K. BR. – Karel Brok (České Budějovice)

M. S. – Miloš Salus (Kladno)

-nk. – Karel Munk (Pardubice)

O. S. – Otto Stricker (Mladá Boleslav)

Stdr. – Jiří Steinschneider (Plzeň)

Židovské zprávy

E. A. – Ervín Arnstein (Haifa)

E. Mk. – Erich Munk (Brno)

G. A. – Gustav Aschermann (Tel Aviv)

E. T. – Eugen Tochten (Trenčín)

H. B. – Hugo Bergmann (Jeruzalém)

H-l-z – Ladislav Holz (Bratislava)

I. D. A. – I. D. Austerlitz (Bratislava)

MK. nebo M. Mk. – Max Munk (Brno)

O. A. – Oskar Aschermann (Tel Aviv)

P. E. – Pinkas Erich (Nové Město nad Váhom)

R. H. – Rudolf Hostovský (Brno)

R. L. + Ro. L. – Robert Lewith (Náchod)

-rnst- – Arnold Arnstein (Tel Aviv)

T-b. nebo Tr. – Max Traub (Pardubice)

Význam takového postupu je nasnadě. Jde o zcela nové a hloubkové vytěžení periodik, která jsou jinak s ohledem na dávno ztracený kontext, nedostatek vzpomínek na příslušnou dobu, historické okolnosti a chybějící archiválie výrazně nečitelná co se týče autorů jednotlivých textů. Jakkoli u mnoha z těchto dešifrací nikdy nezískáme úplnou jistotu o autorství, důsledným sledováním výskytu šifry, jména a tématu se dá dospět k velmi přesvědčivé indicii, se kterou se dá dále pracovat, a která se dá dokonce potvrdit z dalších nepřímých archivních dokladů.

Je nasnadě, že podobné křížové dešifrace lze aplikovat zvláště s ohledem na nějaké specifické či výhradní téma. V novinách i časopisech byly jednotlivé specifické rubriky často svěřovány jednomu odborníkovi, který je psal sám a většinou po několik let (někdy dokonce pro několik časopisů či novin).

Zabývat se lze také způsobem zpracování textů. Například u překladatelů je nejlépe sledovat jméno překládaného autora ve spojení s šifrou a jménem překladatelů nebo se (při bibliografickém zpracování celého titulu) věnovat nejprve překladům z méně rozšířených jazyků, u nichž nepřipadá v úvahu tolik osob při hledání překladatele. Je však třeba upozornit, že v minulosti byl běžný tzv. zprostředkovaný překlad, tj. překlad z nepůvodního jazyka, což samozřejmě možnosti dešifrace komplikuje.

8. Homonymita šifer a pseudonymů

Mnohdy se může na první náhled zdát, že některé pseudonymy jsou velmi originální, a že se prostě není možné, aby podobný pseudonym nebo šifru užíval ještě někdo jiný. To je však velký omyl, protože stejné pseudonymy, stejně jako šifry, nejsou výjimkou. Naopak je třeba důrazně pěstovat povědomí o tom, že každá jmenná forma může mít v průběhu několika desetiletí nebo dokonce ve stejné generaci dva uživatele o dvou identitách, kteří stojí za

odlišnou nebo také velmi podobnou tvorbou. Obrovská homonymita šifer – zvláště jedno- a dvou-písmenných – je pochopitelná. Je jasné, že čím méně písmen, tím méně možných kombinací může nastat. Nejlepší proto bude ukázat možné překrývání šifer na trojpísmenných šifrách nebo alespoň na šifrách se třemi opěrnými písmeny (za spoluúčasti velkých a malých písmen nebo interpunkce). Je pozoruhodné, že se u šifer můžeme na základě srovnání v určitém smyslu dokonce přiblížit jakémusi vzorci zkratek pro obecně rozšířená příjmení, přičemž dohledání možného příjmení dříve než konkrétního jména a identity je možné zvláště u zkratek jmen. Uvedme několik příkladů těchto homonymit u šifer:

Kšk. – Karel Šourek, ale také František Košák

Ktk. – Bohuslav Koutník, ale také legionář Josef Koutňák

kum – Jan Muk, ale také Josef Muk – oba používali také šifru uk

Mar. – Ladislav Maršíček, ale také bratr Vlastimil Maršíček

-vhk- – Vojtěch Holeček, ale také Zdeněk F. Mělka-Horák

Kí. – Karel Krejčí, ale také František Krejčí

VrR – Viktor Roubal, ale také Rostislav Kocourek

-zn- – Václav Rýznar, ale také Vojtěch Rozner

Výrazná homonymita se objevuje například u těchto **pseudonymů** a jmen:

Nemo – užívalo mnoho autorů

Quidam – užívalo mnoho autorů

Sigma – užívalo mnoho autorů

Jiří Černý – F. Soldan, ale také Otto Rádl

Jiří Klen – Josef Kozák, ale také Václav Týml

Karel Bělský – František X. Hodáč, ale také Karel Korp

Faber – Pavel Eisner, ale také jeho přítel Viktor Fischl

Ladislav Záruba – legionář Josef Logaj, ale také jako vlastní jméno jiného legionáře

Homonymita se pochopitelně týká také samotných **vlastních jmen**:

Karel Čapek, ale také jmenovec Karel Čapek-Chod – oba v redakci Národních listů

Karel Vorovka (filosof), ale také jeho syn (nordista)

Karel Erban (jazykovědec), ale také exulant po roce 1939

Jan Kabelík (literární vědec), ale také bakteriolog v exilu po roce 1939

Někdy se homonymita jmen objevuje na opravdu velmi malé ploše:

Bohumil Boček (generál), ale také jmenovec (jezuita) – oba v exilu 1939-1945

Julius Friedmann (právník), ale také jmenovec (lékař) – oba v exilu 1939-1945

Josef Falta (novinář v Londýně), ale také jmenovec (novinář v USA) – oba v exilu 1939-1945

Homonymita jmen se také někdy projeví díky tomu, že křestní jméno není uvedeno v plném znění, ale je z něho uvedena pouze iniciála nebo zkratka křestního jména. Při doplňování jmen pak někdy dochází k nedorozuměním, když badatel automaticky předpokládá, že F. musí být František, a nevzpomene na Ferdinanda, nebo že Jar. musí být Jaroslav a nevzpomene na Jaromíra. Takové rozepisování jména bez řádného určení osoby musí doprovázet vyznačení původní tvaru křestního jména, aby bylo možné se vůči omylu vymežit. Samostatnou kapitolou jsou jména příbuzných. Kvůli zkrácení křestního jména často dochází k záměně otce a syna se stejnou iniciálou křestního jména.

Z typických případů uvádíme tyto:

J(an) Hejret (menšinové problémy, otec) a J(osef) Hejret (polská problematika, syn)

J(osef) Langstein (vídeňský zpravodaj Prager Presse, otec) a J(iří) Langstein (vídeňský zpravodaj Českého slova, syn)

J(iří) Reiszmann (novinář, exulant) a jeho bratr J(an) Reiszmann (redaktor)

Paul Winter (germanista) a Peter Paul Winter (vydavatel Prager Mittag) – oba v exilu

8. 1 Jméno a identita

Homonymita pseudonymů a vlastních jmen upomíná na důležitost řádné identifikace jména získaného dešifrací a jeho propojení s biografickými daty, která k němu skutečně náleží. Je totiž velmi nepříjemné správně dešifrovat a získat vytoužené jméno, ale celý

„výkon“ následně pokazit spojením jména s úplně jinou identitou při výkladu kontextu. Problémy s homonymitou jmen a šifer jsou zkrátka připomenutím, že při dešifrování jde především o nalezení odpovídající identity, a na této cestě nelze zůstat v půli cesty. Ideální je tak samozřejmě nalézt nejen jméno a ale také biografická data s ním spojená a charakteristiku příslušné osobnosti.

Zásadní problém spojený s touto problematikou je však téměř absolutní závislost laického i odborného badatele na centrálně vytvářených soupisech a databázích jmen – zhusta napojených na knihovní katalogy – které však nejsou všechny vytvářeny s takovou péčí, jak si badatelé, kteří se k práci s nimi uvolí, asi představují. Nehledě na všudypřítomný lidský faktor, zdá se, že mnohé soubory dat jsou vytvářeny ve stejné časové, personální a pramenné tísní, v jaké se nalézá také badatel, který od nich očekává řešení svého problému. To je samozřejmě velký problém, protože dohledávat osoby se stálým vědomím chybovosti prostě nelze. Podceňovat nelze ani kvalitativní kolísání biografických hesel vypracovaných v rámci kolektivních děl, kde souhrnná supervize pod tlakem současné rezignace na řádné redakční práce a odborné recenzentství často spočívá pouze ve formální úpravě záznamů do jednotné podoby. V případě kolektivních děl, kde není k dispozici ani autorská sigla vyjadřující odpovědnost za vytvořený záznam nebo slovníkové heslo, je třeba velké opatrnosti při nakládání se získanými daty. Spolehnutí badatele na kolektivně vytvářený soubor, u něhož se nevyskytuje koncepční nebo metodický popis, ani vyznačení autorství jednotlivých záznamů či hesel, je bohužel naprosto iluzorní a velmi nebezpečné. Taková iluze se pochopitelně rozplyne brzy po zjištění první nebo druhé záměny identit, se kterou bude badatel konfrontován. K nejtragičtějším případům však musíme počítat to, že se na příslušnou záměnu nepříjde nikdy a informace bude nadále šířena původcem a jeho následovníky. Není možné zapomínat, že většina takových chyb a záměn – vyjma překlepů – má určitou logickou stavbu.

Je pravda, že na úrovni jednotlivého dotazu je výchozí situace takřka bezvýchodná. Příslušná chyba je totiž často vyvrcholením rozsáhlého řetězce, v němž je původní překlep nebo chybná dešifrace nekriticky přebírána a tradována po celá desetiletí, přičemž se často rozšíří do tištěných slovníků a odborné literatury, z nichž ji prakticky nelze odstranit, a bude se odtud šířit i potom, co byla před odbornou veřejností odhalena a traktována tiskem. Ani reprezentativní soupisy takových chyb by asi mnoho nepomohly, protože v nich nelze ověřovat většinu údajů z časových důvodů.

A tak jediným řešením těchto problémů je předcházet jim hloubkovým a podrobným bádáním a archivním průzkumem jistých – zvláště těch zanedbaných – tematických okruhů, u nichž by neměly být zmapovány jen jména a identity, které „zná každý“, ale veškerá popsitelná publicistika. Z takové (nutně) institucionálně podporované práce, která však může někdy přinést víc otázek než odpovědí, potom můžeme **předem generovat** dostatek jmen a charakteristik jejich uživatelů k vytvoření opravdu reprezentativních souborů identit, v nichž nebudou chybět jména, ani jejich varianty, ani data narození a úmrtí – nejpotřebnější lišitelé.

9. Skeny a vyhledavače

S rozvojem knihovnické techniky je stále více dostupný nástroj, který představuje z hlediska dohledatelnosti biografických informací skutečný průlom. Prostředím pro tento nástroj jsou **skenované soubory** archivující stránky novin a časopisů, které jsou díky svému významu nebo kvůli perspektivně se zhoršujícímu stavu papíru umisťované do databází v centrálních knihovnách a v odborných institucích po celé České republice. Nadstavbou a nástrojem těchto souborů jsou (neustále) zpřesňované vyhledávací programy, které umožňují plnotextové vyhledávání ve zpracovaných dokumentech. **Jednoduché dotazy** v těchto souborech jsou nasnadě: můžeme se ptát zvláště na jména a slovní pseudonymy. Problémy se samozřejmě týkají zvláště jmen a slov všeobecně rozšířených nebo výrazně spojených s novinářskou praxí, a tudíž se vyskytující skoro v každém čísle jakéhokoli periodika (názvy rubrik nebo umístění na stránce). **Kombinované dotazy** jsou také možné, protože je možné ptát se i na šifry. Tyto dotazy jsou však podmíněné jednak jejich podobou (nejlépe se vyhledávají šifry troj- a více-písmenné), jednak zpřesněním dotazu, jehož lze dosáhnout jednoduše omezením vyhledávání na okruh jednoho titulu nebo jednoho roku (v něm), v nichž očekáváme výskyt příslušných šifer. Vyhledávání lze také omezit na roky, v nichž jejich výskyt předpokládáme.

Plnotextové vyhledavače mají pro případné dešifrování minimálně dvojí význam. Jejich pomocí je možné při dotazu na pseudonym nebo specifickou vícepísmennou šifru dohledat přímo explicitní zjištění vazby na autora, přičemž vděčné jsou zvláště tyto žánry: jubilejní články, vzpomínky, nebo nekrology, kde jsou takové autorizace často zmíněny. V případě, že nelze takovou dešifraci dohledat přímo, můžeme pomocí takového vyhledávání prohloubit znalosti o příslušném pseudonymu nebo šifře ve smyslu rozšíření okruhu jimi

oblíbených témat, časového výskytu nebo kolísání tohoto výskytu. Stejně mohou vyhledavače pomoci zmapovat redakční prostředí určitého periodika, pokud budeme pomocí jednoduchých dotazů ve skenech příslušného periodika provádět rešerše na slovní spojení „pseudonym“, „pod pseudonymem“, „pod šifrou“ nebo „náš spolupracovník“ atp. Tyto dotazy pochopitelně opět cílí na jubilejní články a drobné biografické zprávy, jejichž dohledání je jinak z časového hlediska zcela nepředstavitelné.

Zřejmým negativem těchto vyhledávacích programů je bohužel jistá náhodnost výsledné rešerše. Z práce s těmito nástroji je totiž zřejmé, že pokud je použijeme k vyhledání článku, o němž už víme, že se ve skenovaných materiálech bezpečně nachází, různá kritéria vedoucí k jeho nalezení – například autor a vedle toho název článku či ojedinělé slovo v textu – nebude nalezen ve všech těchto případech. A bude tomu často z jiných důvodů, než je kvalita původního tisku nebo kvalita zpracování skenu. V některých případech se prostě kvůli chybnému čtení OCR programu badatel nedostane ani na stránku periodika, jejíž sken poskytuje velmi kvalitní a jasně čitelný text. Dalším problémem je pochopitelně seznam zpracovaných periodik, který může výslednou rešerši s ohledem na zaměření zpracovávaných periodik značně ovlivnit.

11. 1 Usebrání a zpřesňování údajů

Pokud dojde k tomu, že se v rámci nějaké instituce vyvíjí soustředěný zájem o získávání a shromažďování relevantních údajů o pseudonymech a šifrách, je třeba mít na zřeteli několik významných aspektů, s jejichž aplikací se lze vyvarovat tradování chyb, omylů a nedorozumění. Jde především o problematiku výskytu, která byla v minulosti velmi podceňována a tím se budoucím badatelům zmarnilo mnoho času a energie. Problémem je, že se v dotaznicích dostatečně nezdůrazňovala otázka, kde jsou nebo byly uváděné pseudonymy a šifry použity, tj. v jakých periodikách se reálně vyskytují. Mnohdy pak máme k dispozici značné množství údajů, které nám ale v konečném důsledku mnoho nesdělují. Zvláště pokud jsou v dotazníku nebo v biografickém hesle uvedeny šifry jednopísmenné nebo dvojpísmenné typu šifry J. K. (tj. velmi časté šifry) a není uvedeno, kde se vyskytují, nemá taková informace v podstatě valné ceny.

Výskyt pseudonymu nebo šifry je vskutku úhelná informace, na které je třeba bazírovat za všech okolností. Ideální by samozřejmě bylo také uvedení roku, ale jeho absence není tak fatální jako chybějící název periodika. Chybějící rok dokonce může sehrát podstatnou úlohu pobídky k dalšímu bádání, jestliže vybízí k dohledání umístění pseudonymu nebo šifry. Taková kontrola bez znalosti názvu periodika je však naprosto nemožná.

Kontrola výskytu je nutná, neboť mnoho oslovených osobností vyplňuje dotazníky po paměti s přehnanou důvěrou ve svoje paměťové schopnosti. Údaje uvedené v dotaznících jsou však spíše ohlasy skutečnosti než nějaké informace přesné formy, a tak daleko spíše vybízejí k další práci. Je zvláštní, s jakou důvěrou jsou často převzaty do tisku a distribuovány mimo původní tištěný zdroj (příručka pseudonymů) bez jakékoli reflexe či snahy po ověření. Všeobecně rozšířená důvěra k tištěnému slovu v tomto případě není na místě. Uvedme několik příkladů pseudonymů a šifer nepřesně zapsaných do dotazníků ve formě, která je v rozporu se skutečným výskytem.

Například biografický dotazník okultisty Otakara Grieseho, uložený v pozůstalosti Antonína Dolenského, který vyplňovala post mortem jeho manželka uvádí jeho pseudonym Bilček (v časopise *Isis*). V obsahu časopisu *Isis* však nalezneme uvedeno Bilčík S. a v textu časopisu samotného je podepsáno Stanislav Bilčík. Z toho jasně vidíme, že zápis pseudonymu se může lišit jednak podle správnosti čtení kurzívy v archivních materiálech, jednak podle propastného rozdílu mezi zjednodušeným výčtem osob v obsahu a konečně jedinou řádnou podobou pseudonymu, kterou je výskyt v textu samém, protože ten může být jako jediný napojen na bibliografickou informaci. Samozřejmě je také třeba upozornit, že zvláště s ohledem na šifry může být někdy – jinak nepřesný obsah – zdrojem důležitých dešifrací. Stát se ale může také to, že je v obsahu nesprávně vytištěná šifra (nebo pseudonym) korigována jako například u šifry J. Lc. pro Juliánu Lancovou, jejíž článek je v textu časopisu *Přehled* (1912) podepsán chybným J. Lč., přičemž správná podoba šifry je uvedena v jejím dotazníku pro Československou biografii (vyřazené dotazníky) i s vazbou na časopis.

Dohledávání přesného výskytu (a tím také kontrolování získaných údajů) snad přijde většině badatelů a správců souborů jako extrémně náročné, až nepředstavitelné. Avšak nic není nemožné, všechno je jenom otázkou dobré organizace práce v rámci rozvážné časové investice. Mnoho času může ušetřit zvláště (k excerpce) doprovodné třídění šifer a pseudonymů do profilových souborů, které pomocí výčtu jmen, životopisných dat,

pseudonymů a šifer stručně popisují buď jedno periodikum, nebo nějaký tematický okruh periodik tematicky souvisejících. Zdrojem pro doplnění výskytu k příslušnému pseudonymu či šifře, u nichž není výskyt znám, jsou především soubory skenovaných periodik s plnotextovým vyhledavačem (např. Kramerius v Národní knihovně) nebo rozsáhlých databázových souborů (např. ANL – články v českých časopisech v Národní knihovně nebo bibliografie české literární vědy v Ústavu pro českou literaturu AV ČR) nebo v rozsáhlých lístkových souborech (např. literárněvědná bibliografie v Ústavu pro českou literaturu AV ČR nebo teatrologická bibliografie v Institutu umění – Divadelním ústavu nebo kunsthistorická bibliografie v Ústavu dějin umění AV ČR).

12. Zápis informace

Součástí dané problematiky je také způsob, jak pořádat a zapisovat získané výsledky do podoby strukturované databáze. Jak již bylo naznačeno v souvislosti s upřesňováním dešifračních údajů, nejlépe je zápis každé šifry nebo pseudonymu doprovázet také zápisem stručné informace o jejich výskytu (postačí název periodika + rok), v komplikovanějších případech (deníky) je třeba doplnit i téma. Je pochopitelné, že pokud nemáme možnost ověřit časový výskyt, můžeme ponechat jen název periodika, který je v mnoha případech stejně určující. Je jistě ideální, aby se do interních materiálů provázejících bibliografickou excerpci celého periodika zapisovaly důvody, proč jsou příslušná šifra nebo pseudonym spojována s určitým jménem. To nemusí být tak náročné, jak to na první pohled vypadá, protože ve většině případů stejně půjde o informace získané ve standardních příručkách šifer a pseudonymů, a stačí tak vepsat pouze jméno autora příručky. Ze všeho nejdůležitější je zapisovat okolnosti dešifrace založené na osobním přesvědčení zpracovatele, která je – jak jsme již naznačili – provždy spíše nejistou indicií a je s ní takto třeba jednat. Zvláště pokud byla šifra nebo pseudonym získána složitějším způsobem, je nutné tento postup popsat alespoň ve sledovatelné stručnosti.

12. 1 Zápis do textového souboru

Zápis získaných výsledků do textového souboru – zdánlivě to nejjednodušší – rovněž představuje jistý problém, a zvláště pokud se zapisuje řada šifer a pseudonymů za sebou do jedné ubíhající řádky. K jejich oddělování by se měl totiž zvolit znak, který se v samotných šifrách nevyskytuje, tj. čárka nebo lépe středník. Máme totiž doloženy případy – zvláště

z osobních dotazníků – kdy byla šifra zapsána pomocí pomlček, kterou pak opisovač považoval za součást šifry, a deformovaná šifra pak vešla do příruček v podobě, ve které ji nikdo nehledá, najít ani nemůže a tudíž nevyužije. V žádném případě se nedoporučuje obracet iniciálovou šifru, např. namísto skutečného A. B. zapsat B. A., takové obrácení – často se tak děje v rejstřících – většinou nevede k žádnému užítku, zato z tohoto způsobu zápisu může vzejít mnoho chyb a nedorozumění. U pseudonymu, který má podobu jména, je obrácení možné, ale vždy s jeho naznačením pomocí čárky. Pokud postavení pseudonymu není úplně jasné nebo by obrácení „příjmení“ a „vlastního jména“ výrazně měnilo umístění pseudonymu v rejstříku nebo podobném výčtovém textu, můžeme jej zapsat nadvakrát, nezměněný a s „křestním jménem“ na druhém místě. Nezávaznost textového souboru umožňuje zapisovat – při vhodně zvoleném způsobu – také nejisté domněnky o šifrách a pseudonymech. Pokud jsou tyto úvahy dostatečně odděleny od reálných pozitivních informací, není to na překážku. V praxi se nejlépe osvědčilo zapisovat šifry z reálných dešifrací tučně a domnělé šifry podtržené a s otazníkem u možného jména autora.

12. 2. Zápis do databáze

Zápis šifer do databázové podoby, zejména pak databáze autoritní/personální doposud nebyl uspokojivým způsobem vyřešen. Na úrovni jednoho bibliografického záznamu lze doporučit řešení, které momentálně pro tuto situaci aplikuje Česká divadelní bibliografie a Česká literární bibliografie. Ty v případě, že jde o článek podepsaný zatím neidentifikovanou šifrou, doplňují její hodnotu o název periodika uzavřený v hranatých závorkách tak, aby bylo v rejstřících možno odlišit homonymní šifry. Pokud se jedná o šifru dešifrovanou, doplňují skutečné jméno dotyčného do hranatých závorek ihned za zápis šifry v poli pro zápis údajů o odpovědnosti (245c).

Tento způsob znamená funkční řešení pro zápis šifer i v mezích regulí mezinárodně rozšířeného katalogizačního formátu MARC21. Východiskem tu je vlastní podoba šifry, doplněná o kvalifikátor v hranatých závorkách. Byť v této metodice je pro odhalení identity dané šifry stanovena nutnost shody čtyř kritérií, pro zápis šifry v rámci jasně definovaného období a v podobě reprezentativního záhlaví postačuje jako základní kvalifikátor titul daného periodika. Prostřednictvím této kombinace už jsme schopni většinu homonymních šifer jednoznačně odlišit. Teprve v momentě, kdy název periodika pro jednoznačné určení dané šifry nepostačuje, je možné daný kvalifikátor dále doplnit další specifikující částí, tj. zejména časovým obdobím, popř. tematickým zaměřením.

V bibliografických záznamech MARC21 pak tedy pro nedešifrované šifry v praxi vznikají např. tvary:

1000 \$\$aA. N. \$\$c[Host]

1000 \$\$aA. N. \$\$c [Lidové noviny; literatura]

V autoritních záznamech MARC21 pak pro dešifrované šifry zase samostatné vylučovací odkazy navrhujeme zapisovat následovně (vzhledem k potenciálně značnému množství šifer je vhodnější považovat je za odkazy typu viz):

1001 \$\$aNovák. Arne\$\$d1880-1939\$\$djk01090346

4000 \$\$wv\$\$a[A. N.] \$\$c[Lidové noviny; literatura]

Určitý problém představuje to, že pro identifikaci kategorie šifry není v MARC21 zaveden žádný jednoznačný identifikátor, tj. ani indikátor a zejména ani kód hodnoty pro řídicí podpole w pro pole 400, a ani samostatné specifické podpole pro zápis kvalifikátorů. Navržené řešení proto prozatím pro zápis kvalifikátorů využívá podpole c polí X00, kam se normovaně zapisují doplňky ke jménu jiné než data, a je tedy potřebám logiky navrhovaného zápisu šifer nejbližší. Obdobně pro podpole 400w využíváme kódu „v“, označujícího pseudonym, tedy opět z nabízených hodnotu šifře nejbližší.

Nejvhodnějším, avšak zřejmě nikoli nezbytně nutným řešením by však do budoucna bylo vymezení speciálního podpole pro zápis kvalifikátoru namísto navrhovaného podpole c a pro podpole 400w pak definování samostatného kódu pro šifru, nebo pro pole bloku X00 definování samostatného indikátoru, který by šifru jednoznačně identifikoval.

13. Závěr

Je zřejmé, že úspěšně provedená dešifrace by měla být založena hlavně na stávajících příručkách pseudonymů a šifer, na lexikografických slovnících, na hledání v biografických nebo bibliografických souborech či databázích, na hledání v plnotextových souborech skenů nebo na časově náročnější práci s archivními materiály. Nelze však zastírat, že ve chvíli potřeby zjištění tiskem nezaznamenané šifry je už mnohdy na zjišťování pozdě. Jde o to, že mnohé otázky – zvláště ty, kterými se zabývalo mnoho badatelů již dříve – prostě nelze zodpovědět na objednávku v krátkém čase, ale pouze po určitém nebo i značném čase a někdy dokonce více méně náhodou. Na náhodu snad lze apelovat, nelze na ni však spoléhat. Podmínkou metodického ovládnutí náhodného výskytu řešení problému je obsáhnutí co největšího kontextu v co nejkratší době, tj. intenzivní práce, která pak již skoro jakoukoli náhodu vylučuje.

Ve smyslu koncepčního řešení problému je tedy daleko „nejsnazší“ zabývat se celou problematikou institucionálně u příležitosti vytváření autoritních souborů nebo databází, které jsou dnes již standardním doplňkem bibliografické práce v knihovnách a informačních střediscích. Jde o to zajistit množství pozitivních informací jaksí předem, a to zpracováním archivních biografických materiálů, zvláště v těch archivních fondech, kde se vyskytují ve větší koncentraci. Soustředěná péče by se měla věnovat zapomenutým souborům dotazníků určeným pro instituce, spolky nebo lexikografické projekty, protože právě pseudonymy a šifry v nich obsažené byly dosud na okraji zájmu badatelů, kteří je zpracovávali skoro výhradně kvůli lexikografickým projektům nebo kvůli biografickým datům jednotlivců.

Význam průběžného sbírání, zaznamenávání a třídění pseudonymů, šifer a biografických dat s nimi spojených – s apelem na jejich vzájemnou interakci – a zajištěním této činnosti s institucionální podporou má tedy význam nejen pro průběžně zpracovávanou bibliografii, novinářství, ale také pro lexikografické práce.

14. Návrh okruhu uživatelů

Navrhovaný okruh předpokládaných uživatelů této metodiky zahrnuje především odborné pracovníky paměťových institucí, tj. bibliografy, knihovníky a archiváře atp. Může ale sloužit i studentům a pedagogům vysokých škol a vědeckým a výzkumným pracovníkům zvláště humanitních oborů. Předpokládá se proto její využití v hlavních typech paměťových institucí, specializovaných bibliografických pracovištích a v knihovnách ČR. Sloužit může také teoretickému a didaktickému využití na informačních a knihovnických školách nebo případně při výuce na vysokých školách.

15. Prameny

Následující přehled je výběrem nejvýznamnějších příruček, bibliografií, elektronických databází, lístkových katalogů a archivních fondů bez nároku na úplnost. U archivních fondů uvádíme název fondu na prvním místě pro větší přehlednost.

15. 1 Zdroje tištěné

15. 1. 1 Slovníky pseudonymů a šifer

Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře. Sestavil Antonín Dolenský. Praha : Přemysl Plaček, 1910.

Slovník pseudonymů a kryptonymů v československé literatuře. Sestavil Antonín Dolenský. Praha : M. Knapp, 1934.

MĚDÍLEK, Boris: *K dějinám českého literárního pseudonymu zvláště od nástupu generace let 90. do května 1945.* Praha : s. n., 1950.

Vlastním jménem – Slovníček pseudonymů novodobých českých spisovatelů. Zpracoval Jaroslav Kunc. Praha : Národní knihovna, 1958.

Autorské šifry v českých časopisech 1959–1964. Sestavila Marie Procházková. Praha : Státní knihovna ČSSR – Národní knihovna v Praze, 1965. [Systematický přehled uspořádaný podle šifer, autorů a názvů časopisů.]

Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře. Zpracoval Jaroslav Vopravil. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1973. [Obsahuje rejstřík a dodatek se jmény a pseudonymy českých německých autorů. Slovník obsahuje některé chybné zápisy šifer a pseudonymů převzaté z Dolenského Kulturního adresáře, např. Pavel Váša (Čeveř a Jiřina, spr. Čeněk Jiřina) nebo František Sadecký (Sý-Efes, spr. dvě šifry: Sý a Efes), špatně přepsané z Kulturního adresáře (např. Walter Seidl, nikoli -r a -l, ale spr. -r -l) nebo špatně určený zdroj jako v případě Jaroslava Krause, u nějž se zmiňuje pseudonym Jaromír Letovický , který se v ruském Českoslováku nevyskytuje, vyskytuje se in: Československá samostatnost 1917.]

Eymers Pseudonymen Lexikon. Realnamen und Pseudonyme in der deutschen Literatur. Herausgegeben von Wilfrid Eymers. Bonn : Kirschbaum Verlag, 1997. [Užitečné zvláště pro české a moravské německé spisovatele, ale záběr díla je příliš obecný – zvláště pro české země není vyčerpávající.]

Slovník slovenských pseudonymov. Sestavil Dr. Ján V. Ormis. Turčianský Sv. Martin : Slovenská národná knižnica, 1944. [V úvodu je rozpracována podrobná terminologie různých typů pseudonymů. Obsahuje též podrobný popis sběru pseudonymů.]

Slovník slovenských pseudonymov 1919–1944. Sestavil Dezider Kormúth. Martin : Matica Slovenská, 1974. [Dalekosáhle překonává přehled slovenských obsažený ve Vopravilově příručce.]

Zamlčovaní překladatelé. Bibliografie 1948–1989. Zpracovala Zdeňka Rachůnková. Praha : Obec překladatelů, 1992.

15. 1. 2 Biografické slovníky

Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Zpracoval autorský a redakční kolektiv za vedení redaktorů: Vladimír Forst, Jiří Opelík, Luboš Merhaut. Čtyři díly, sedm svazků. Praha : Academia, 1984, 1993, 2000, 2008. [Dílo obsahuje podrobná hesla osob i časopisů, pseudonymů a šifram je věnován zvláštní oddíl na začátku každé bibliografie. Pseudonymy a šifry jsou od druhého dílu podrobně rozepisovány v heslech jednotlivých časopisů.]

Slovenský biografický slovník. (833–1990). 6 svazků. Martin : Matica slovenská, 1986-1994. [Dílo zahrnuje i některé české autory. U některých hesel jsou uvedeny pseudonymy.]

Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Dva svazky. Ústav pro českou literaturu AV ČR. Druhé vydání. Praha : Nakladatelství Brána / Knižní klub, 1999. [Obsahuje zvláštní seznam pseudonymů a šifer na konci druhého dílu.]

Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945. Praha : MatfyzPress, 2007. [Jednotlivá hesla zaznamenávají užívané pseudonymy a šifry. Záleží však na autoru hesla, jak podrobně životopis zpracoval.]

Československý hudební slovník osob a institucí. Dva svazky. Praha : Státní hudební nakladatelství, 1963. [Obsahuje nezvýrazněné pseudonymy a šifry v textu hesel s umístěním na nejrůznějších místech.]

Kulturní adresář ČSR. Sestavil Antonín Dolenský. Dvě vydání. Praha : Josef Zeibrdlich 1934, 1936. [Hesla obsahují pseudonymy i šifry, jejichž (ne)úplný seznam se uvádí na závěr. Některé šifry a pseudonymy nejsou ze zaslaných dotazníků dobře přepsané, např. u Pavla Váši jsou uvedeny dva pseudonymy (Čeveř + Jiřina), správně jde o jeden pseudonym Čeněk Jiřina.]

Československo biografie. Odpovědný redaktor Bohuslav Koutník. Tři svazky. Vrchní redakce Tiskový odbor Presidia ministerské rady. Odpovědný redaktor Bohuslav Koutník. Praha : Státní tiskárna, 1936, 1940, 1941. [Pseudonymy a šifry se uvádějí na konci hesel. Osobnosti zemřelé během projektu jsou na konci třetího dílu. Roky vydání druhé a třetího svazku jsou nejisté. Rejstříky jsou z let 1940 a 1941.]

Poslední pocta. Čtyři svazky. Sestavil Jožka Pejskar. Konfrontace 1982, 1985, vlastním nákladem 1989, 1994. [Jednotlivá biografická hesla osobností čs. exilu obsahují i odkazy na pseudonymy, ale ty nejsou nijak vytčeny, jsou prostě jenom uvedeny v textu.]

15. 1. 3 Bibliografie s dešifracemi

Bibliografický katalog ČS(S)R. Články v českých časopisech. Praha : Národní knihovna ČS(S)R 1953–1990. [Podle dobrozdání pamětníků se šifry u bibliografických údajů celkem důsledně zjišťovaly prostřednictvím telefonátů do redakcí časopisů a novin.]

Bibliografija článkov zo slovenských novín a časopisov 1945–1946. Sestavili Samuel Chorvát a Emanuel Muntág. Martin : Matice slovenská, 1970.

Bibliografie české katolické literatury náboženské 1828–1913. I–V, VI. Sestavili Josef Tumpach a Antonín Podlaha. Praha 1912, 1913, 1914, 1918, 1923, rok vydání rejstříku neuveden. [Dešifrace se vyskytují průběžně v celém soupisu, někdy jsou vyznačené odkazovým propojením šifry a jména a oddělením ostrými závorkami doplňovaných částí jmen.]

Bibliografie článků z komunistického a pokrokového tisku v Československu. 1924–1928, 1929–1932, 1933–1938. Tři díly, osm svazků. Praha : Ústav marxismu-leninismu ÚV KSČ, 1984, 1987 + Martin : Matica slovenská, 1977, 1978, 1978 + Martin : Matica slovenská, 1971, 1971, 1971. [Dešifrace se vyskytují průběžně v celé bibliografii, v závěru jednotlivých dílů jsou uvedeny soupisy šifer podle abecedy, rovněž rejstřík odkazuje z pseudonymů na reprezentativní jména.]

Česká literární bibliografie 1945–1966. Zpracoval Jaroslav Kunc. I. A–M + Dodatky k 1. dílu A–M. II. N–Ž, III. díl. IV. Rejstříky k I.–III. dílu. Tři díly, pět svazků. Praha : Státní knihovna ČSSR – Národní knihovna v Praze, 1963, 1964, 1964, 1967, 1968. [Dešifracím je věnována velká péče. Dílo obsahuje velké množství jinde neuvedených dešifrací. Rejstřík obsahuje odkazy z šifer a pseudonymů na jména.]

Bibliografie české historie. Zpracovali Josef Kazimour, Stanislava Jonášová-Hájková. Praha : Historický klub Praha 1905–1937. [Obsahuje dešifrace u recenzí knih.]

Bibliografie české historie za léta 1937–1941. Sestavila Stanislava Jonášová-Hájková. Praha : Historický klub / Práce, 1951. [Rejstříky obsahují přiřazené šifry.]

Bibliografie československých prací filologických za rok 1935. Část II, Literatura. Sestavil Josef Brambora s pomocí Antonína Grunda a Felixe Vodičky. Praha : Česká akademie věd a umění, 1938. [Obsahuje cenné dešifrace získané pravděpodobně soukromými dotazy.]

Bibliografie české lingvistiky za léta 1945–50. Zpracoval Zdeněk Tyl. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1955. [Obsahuje větší množství cenných dešifrací.]

Bibliografie české lingvistiky za léta 1951–1955. Zpracoval Zdeněk Tyl. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1957.

České bibliofilské tisky. Sestavil Arno Sáška. Tři svazky. Brno, vlastním nákladem 1923, 1927, 1931. [Dešifrace pseudonymů u jednotlivých knižních děl.]

České bibliofilské tisky. IV. 1929–1945. Sestavil Arno Sáška. Zpracoval František Bubla. Praha : Státní knihovna ČSSR – Národní knihovna, 1967.

Československé bibliofilské tisky. V. 1945–1970. Doplněk IV. dílu a rejstřík k dílu I.–V. Sestavil František Bubla. Praha : Státní knihovna ČSSR – Národní knihovna v Praze 1971. [Obsahuje mnoho vyznačených pseudonymů.]

Svět rodokapsu. Komentovaný soupis sešitových románových edic. Sestavili Pavel Janáček a Michal Jareš. Praha : Karolinum, 2003. [Na konci je sestaven seznam pseudonymů.]

Česká literatura v exilu 1948–1989. Sestavil František Knopp. Bibliografie. Praha : Makropulos, 1996. [Obsahuje šifry a pseudonymy exilových recenzentů a publicistů v rámci oboru literární vědy.]

Slavica v české řeči. I. České překlady ze slovanských jazyků do roku 1860. Sestavil Josef Bečka a kolektiv. Praha : Slovanský ústav / Euroslavica, 2002. [Obsahuje větší množství šifer a pseudonymů.]

Slavica v české řeči. II. České překlady ze slovanských jazyků 1861–1890. Sestavil kolektiv za vedení Jiřího Bečky. Praha : Slovanský ústav / Euroslavica, 2002. [Obsahuje větší množství šifer a pseudonymů.]

Knižní novinky 1935–1947. Seznam původních i přeložených českých knih Ústřední knihovny hl. m. Prahy. Vybral, se spolupracovníky charakteristikami opatřil, uspořádal a k tisku připravil Jaroslav Kunc. Dva svazky. Praha : Ústřední lidová knihovna hl. m. Prahy, 1949. [Obsahuje zajímavé krycí pseudonymy protektorátní produkce, např. pro Erwina Weila.]

Český hraný film. Sestavil kolektiv autorů. 1898–1930, 1930–1945, 1945–1960, 1961–1970, 1971–1980, 1981–1993. Šest svazků. Praha : Národní filmový archiv 1995, 1998, 2001, 2004, 2007, 2010. [V recenzní části jsou obsaženy důležité dešifrace.]

Česká poezie v německých překladech. Sestavil Ladislav Nezdařil. Praha : Academia, 1985.
[Obsahuje dešifrace německých překladatelů v německých denících v Čechách]

15. 2 Zdroje databázové

Databáze národních autorit NK ČR – AUT. Národní knihovna ČR. –
http://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=AUT

Databáze českých literárních osobností – CLO. Ústav pro českou literaturu AV ČR. –
<http://clo.ucl.cas.cz/>

Výběr článků v českých novinách, časopisech a sbornících – ANL. Národní knihovna ČR. –
http://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=ANL

Retrospektivní časopisecká bibliografie 1770–1945 – Retrobi. Ústav pro českou literaturu. –
[Skeny lístkového katalogu.] – <http://retrobi.ucl.cas.cz/>

Bibliografické databáze české literární vědy od roku 1945 do současnosti. Ústav pro českou literaturu. [Databázové bibliografie průběžně vytvářené od 90. let a doplněné o předchozí lístkovou excerpci a dodatkovou excerpci pro léta 1945–1961. Obsahuje též bibliografii v exilových periodikách 1948–1989.]
http://aleph20.lib.cas.cz/F/?func=file&=&=&file_name=find-b&local_base=UCLA

Registrující divadelní bibliografie. Institut umění – Divadelní ústav. [Databáze zahrnující bibliografii článků v novinách a časopisech od roku 1990 do současnosti.] – <http://vis.idu.cz/>

15. 3 Zdroje lístkové

Retrospektivní článková bibliografie 1770–1945. Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR. [Dešifratová část obsahuje odkazy na v katalogu provedené dešifrace. Dešifrační část

obsahuje abecedně uspořádané šifry, u nichž se nepodařilo zjistit autory] Skeny lístků jsou přístupné na adrese <http://www.ucl.cas.cz/cs/>

Článeková bibliografie 1945–1952. Národní knihovna ČR, referenční centrum. [Obsahuje dešifrace a šifry roztroušené v tematických oddílech. Časově předchází knižní podobě bibliografie Články v českých časopisech] Viz www.nkp.cz

Retrospektivní bibliografie 1851–1990. Divadelní ústav AV ČR. [Bibliografie článků z novin a časopisů. Obsahuje dešifrační část s odkazy na nedešifrované záznamy.] Skeny lístků jsou přístupné na <http://www.idu.cz/cs/>

Retrospektivní bibliografie článků v časopisech o umění a z vybraných novin. Ústav dějin umění AV ČR. [Katalog obsahuje dešifrační část.] Srov. <http://www.udu.cas.cz/cs/bibliografie/>

15. 4 Archiválie k čs. publicistice

15. 4. 1 Soubory dotazníkové

Kulturní adresář Československé republiky – uloženo in: Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Antonín Dolenský. [Obsahuje dotazníky odeslané jednotlivými autory do projektu Kulturního adresáře ČSR (kr. 13–26), dotazníky obsahují oproti tištěné verzi výčet časopisů, kam jednotliví autoři přispívali. K dispozici je upřesnění výskytu šifer a pseudonymů, na které se dotazník explicitně dotazuje. Někdy jsou uvedeny šifry a pseudonymy v tištěné verzi neuváděné.]

Československo biografie – uloženo in: Literární archiv Památníku národního písemnictví. [Obsahuje přípravy jednotlivých hesel, včetně dotazníků vyplněných autory. Obsahuje několik hesel, která byla vyřazena až na poslední chvíli, například Maxim Kopf, Emanuel Voska. Z některých dotazníků nejsou přepsány šifry a pseudonymy, např. Lev Borský nebo Emil Sobota.]

Československo biografie, vyřazené – uloženo in: Literární archiv Památníku národního písemnictví. [Dotazníky vyřazené na přelomu třicátých a čtyřicátých let z projektu Československo biografie redigovaném Presidiem Ministerské rady; dotazníky mají zvláštní kolonku pro šifru a pseudonym. Soubor byl předán roku 2014 do LA PNP z knihovny Fakulty sociálních věd.]

Biografický archiv, kartotéka – uloženo in: Ústav pro českou literaturu. [Obsahuje osobní složky a dotazníky ze Svazu čs. spisovatelů, odkazy na biografické zdroje na úrovni doby vzniku, popřípadě s jinými biografickými materiály a tematickými výstřižky.]

Ministerstvo lidové osvěty – uloženo in: Národní archiv. [Obsahuje protektorátní dotazníky, které mají kolonku pro pseudonymy a šifry (kr. 12–19, 20–21). První sada obsahuje složky spíše nakladatelské, tj. materiály spisovatelů beletristů apod. Některé dotazníky jsou ztracené, ale pseudonymy jsou někdy přepsané na desky. Druhá sada obsahuje dotazníky tzv. odborníků, které zahrnují kromě spisovatelů také novináře a odborné publicisty. Ve složkách jsou často také recenzní výstřižky nebo jiné dokumenty. Bohužel většinou chybějí místa narození, protože dotazník se ně místo neptá, jakkoli u první sady jsou dopsané na desky. V druhé sadě místa narození většinou chybějí. V obou sadách chybějí dotazníky pro písmena C–E.]

15. 4. 2 Soubory spolkové

Syndikát novinářů – uloženo in: Národní archiv, fond Archiv Syndikátu novinářů. [Obsahuje dotazníky s přesnými popisy publikační činnosti jednotlivých osob v novinách a časopisech, jmenné kartotéky, seznamy pojištěnců a spolkovou korespondenci. Pseudonymy nebo šifry jsou explicitně uváděny jen velmi zřídka. Někdy je lze zjistit z doprovodných materiálů k různým kauzám či polemikám. Význam těchto materiálů tkví především v přesném časovém určení působení příslušné osobnosti v různých periodikách, takže příslušnou šifru lze zjistit prostým nahlédnutím do periodika a sledováním let, kdy se v rubrice vyskytuje.]

Svaz českých novinářů – uloženo in: Národní archiv, fond Archiv Syndikátu novinářů. [Obsahuje dotazníky s přesnými popisy publikační činnosti jednotlivých osob pro různé noviny a časopisy, několik osobních pozůstalostí a práce k dějinám novinářství.]

Svaz československých novinářů – uloženo in: Národní archiv, fond Archiv Syndikátu novinářů. [Obsahuje dotazníky a osobní materiály českých a slovenských novinářů. Většina fondu není přístupná ve shodě se zákonem na ochranu osobních údajů. Přístupné jsou dotazníky zemřelých členů svazu.]

Národní svaz novinářů – uloženo in: Národní archiv, fond Archiv Syndikátu novinářů. [Obsahuje dotazníky a osobní materiály českých novinářů působících v protektorátním tisku.]

Presse klub – uloženo in: Národní archiv, fond Archiv Syndikátu novinářů. [Obsahuje dotazníky a osobní materiály německých a českých novinářů působících v protektorátním a říšském tisku na území českých zemí. Podrobně zaznamenává působení německých nepolitických novinářů v prvorepublikovém německém tisku.]

Reichsgewerkschaft der deutschen Presse in der ČSR (1919–1939) – uloženo in: Národní archiv, fond Archiv Syndikátu novinářů, kr. 135/3. [Obsahuje dotazníky německých liberálních novinářů v Československu v období první republiky. Dotazníky však uvádějí minimum biografických materiálů, téměř žádné pseudonymy.]

15. 4. 3 Jmenné spisovny

Jmenná spisovna tiskové sekce MZV – uloženo in: Archiv Ministerstva zahraničních věcí, fond III. sekce. [Obsahuje osobní složky zabývající se převážně tiskovými záležitostmi propagačního charakteru. Osobní složky někdy obsahují zajímavé dešifrace novinářů, kteří participovali na styku s cizinou v režii Ministerstva zahraničních věcí.]

Londýnský archiv – uloženo in: Archiv Ministerstva zahraničních věcí. [Obsahuje několik jmenných spisoven s důležitými biografickými materiály. Obsahuje též mnoho nepřímých biografických materiálů exilových publicistů a propagačních pracovníků.]

Londýnský archiv-důvěrný – uloženo in: Archiv Ministerstva zahraničních věcí. [Obsahuje několik jmenných spisoven s důležitými biografickými materiály. Obsahuje též mnoho nepřímých biografických materiálů exilových publicistů a propagačních pracovníků. Kartóny 228 a 229 obsahují výhradně dotazníky.]

15. 4. 4 Soubory výstřížkové

Výstřížkový archiv Ministerstva zahraničních věcí. I. část. – uloženo: Národní archiv. [Obsahuje výstřížky z novin (a časopisů) na nejrůznější politická a kulturní témata. První část zahrnuje období první republiky a Protektorátu cca do roku 1944. Obsahuje tematické soubory k jednotlivým státům a ke vztahům ČSR s nimi. Součástí fondu je i jmenná spisovna.]

Výstřížkový archiv Ministerstva zahraničních věcí – II. část. – uloženo in: Národní archiv. [Obsahuje poválečné výstřížky z novin (a časopisů) na nejrůznější politická a kulturní témata. Druhá část zahrnuje období po druhé světové válce a raných padesátých let.]

Zahraniční tiskový archiv – uloženo in: Národní archiv. [Jmenná spisovna tohoto fondu obsahuje složky významných osobností kulturního života v období 1939–1945, respektive 1938–1946, a to jak z československého exilu na západě (hlavně v USA), tak z Protektorátu. Složky obsahují výstřížky z časopisů, brožury, ale i strojopisy, koncepty přednášek, rukopisy a dopisy. Někdy je přítomen odkaz na jinou složku. V mnoha případech jsou tu zaznamenány dešifrace krycích jmen a pseudonymů u exilových publicistů v USA nebo českých a slovenských krajanů. Některé složky obsahují chybné dešifrace (Janko Šuhaj není Pavel Cibere, ale Pavel Székely, Pavel Svátý není Pavel Stránský, ale Prokop Drtina, Tenax není Eduard Táborský, ale Bohuš Beneš apod.). Některé složky jsou ztracené, např. Jan Münzer a Zdena Münzerová.]

Svaz československých novinářů – uloženo in: Archiv Národního muzea. [Obsahuje výstřížky z novin a časopisů na nejrůznější témata. Archiv byl založený Stanislavem Budínem, částečně pod vlivem metodiky Laurinova Zahraničního tiskového archivu.]

Výstřížkový archiv Prager Presse 1934–1938 – uloženo in: Národní archiv. [Obsahuje výstřížky z novin a časopisů vztahují se k problematice působení sudetoněmecké strany a Konráda Henleina. Obsahuje též materiály k tiskovým soudům Konrada Henleina a jeho soukmenovců s redaktory Prager Presse. Obsahuje výstřížky k jednotlivým kauzám. Fond byl původně součástí Zahraničního tiskového archivu spravovaného Arne Laurinem.]

15. 4. 5 Strojopisná lexikografie a bibliografie

TAUŠ, Karel: *Moravští novináři a redaktoři (Soupis do roku 1960)* – uloženo in: Národní muzeum. [Strojopis biografického slovníku uložený v knihovně Národního muzea a v kopii v Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Jednotlivá hesla zaznamenávají pseudonymy autorů. Obsahuje pouze autory v intervalu písmen A–Vo, strany 296-315 chybějí.]

URIÁNEK, Karel: *Filosofické a společenskovední myšlení v českých zemích v letech 1800-1948* – uloženo in: Filosofický ústav AV ČR. [Autorská a odkazová bibliografie uspořádaná podle jmen autorů do oddílů: práce českých autorů, židovští autoři: asimilanté a sionisté, filosofie českých Němců, ruská filosofická emigrace v ČSR po r. 1918. Zvláště odkazová část bibliografie obsahuje mnoho kvalitních dešifrací.]